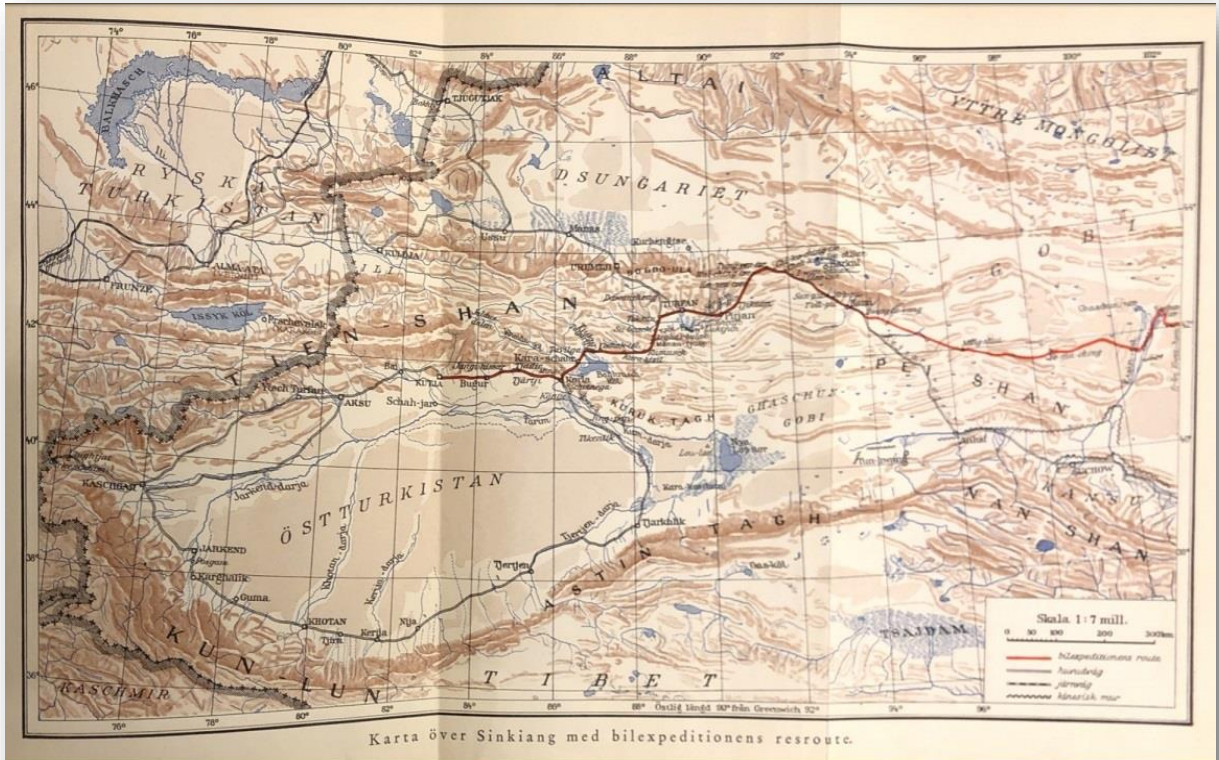

İşgal Edilmiş Ülke:

DOĞU TÜRKİSTAN

(Rapor)

İsveçli Jeopolitikçi Sven HEDIN'in 1935 yılında yazdığı 'Ma Zhongying'in Kaçışı' Kitabındaki Doğu Türkistan Haritası

Uygur Akademisi

Dünya
Uygur Kurultayı

2020

İşgal Edilmiş Ülke: Doğu Türkistan

Hazırlayanlar

Prof. Dr. Ablet KAMALOV

Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Prof. Dr. Varis ÇAKAN

Nurettin ÖĞDÜLMÜŞ

Editör

Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Yayın Yönetmeni

Abdulhamit Karahan

Uygur Akademisi

Bu raporun tüm hakları saklıdır, sadece kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Bu raporun içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellifine aittir.

İletişim:

Akademi Adresi: Bahçelievler Mah, İzzettin Çalışlar Caddesi, No: 55/5,

PK: 34180, Bahçelievler / İstanbul, Türkiye

Kurultay Adresi: Adolf-Kolping-Straße 9, 80336 Munich, Germany

Akademi TEL: +90-212-589 76 67, Kurultay TEL: +49-30-921 22 338

E-posta: bilgi@akademiye.org | Web: www.akademiye.org

E-posta: contact@uyghurcongress.org | Web: www.uyghurcongress.org

İçindekiler

Özet.....	1
Giriş / Komisyon	4
Doğu Türkistan Tarihinin Ana Kronolojisi / Varis ÇAKAN	15
Çin İdeolojik Bakış Açısından Uygur Etnogenezi / Ablet KAMALOV	20
Çin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı Asimilasyon ve Sömürge Politikası / Alimcan İNAYET - Nurettin ÖĞDÜLMÜŞ	42
Sonuç ve Öneriler.....	53
Kaynaklar.....	56

Özet

Çin politik çevrelerinin Doğu Türkistan için kullandıkları “Xinjiang / Şinciang ezelden beri Çin’in ayrılmaz bir parçasıdır” söylem ve retoriği “Xinjiang 新疆” adının “yeni hudut”, “yeni toprak” anlamına gelmesi dolayısıyla bir paradoks teşkil etmektedir. Kendisiyle çelişik bu durum Doğu Türkistan’ın, Çin’in iddia ettiği gibi, ezelden beri Çin toprağı olmayıp sonradan işgal edilmiş bir bölge olduğunu göstermektedir. Tarihî, kültürel ve bilimsel gerçekler de Doğu Türkistan’ın Çin toprağı olmadığını, 1884 yılında Mançu-Qing imparatorluğu tarafından işgal edilip adının “Xinjiang” olarak değiştirilerek Çin’e ilhak edildiğini ortaya koyar. Bazı Çinli entelektüeller bu realiteyi örtmek için “Xinjiang” adının yerine “batı hudut” anlamına gelen “Xijiang 西疆” ya da “eski hudut” anlamına gelen “Gujiang 古疆” adını önermişlerse de, otoriteler “Doğu Türkistan ezelden Çin’in ayrılmaz bir parçasıdır” tezini geliştirerek suçluluk duygusunu bastırmayı tercih etmişlerdir.

Söz konusu tez için mitostrateji ve tasarlanmış tarihe başvurmuşlardır. Şöyle ki, mitleri bağlamından kopararak yeniden yazmış, Huangdi (Sarı İmparator), Xi Wangmu (Batının Kraliçe Anası) gibi mitsel figürleri Doğu Türkistan sınırları içerisinde bulunan Kunlun Dağı ve “Tanrı Gölü”ne yerleştirmişlerdir. Diğer taraftan saray tarih yazıcılarının kayıtlarından protektora (jimizhou 羁縻州 / duhufu 都护府)ları kanıt olarak göstermeye çalışmışlardır. 1950’li yıllarda Çin komünist hükümetince görevlendirilen tarihçi Tan Qixiang 100 kişilik bir ekiple tarihî haritalar üzerinde çalışmalar yürütmüş, Haritalı Çin Tezi (版图中国论) ni ortaya atarak Mançu-Qing imparatorluğunun Afyon savaşıdan önceki, yani 1840 yılından önceki haritasını Çin’in doğal haritası olarak belirlemiş, bu harita içerisindeki tüm millet ve siyasi hakimiyetlerin Çin tarihindeki millet ve siyasi hakimiyetler olduğuna hükmetmişlerdir.

İdeo-politik tasarımlarla oluşturulan bu tez ortaya konduktan sonra Çin tarihçi ve araştırmacıları Doğu Türkistan ve Çin arasında metbuluk-tabilik ilişkisi tespit etmeye koyulmuş, Han ve Tang Hanedanlıklarının Doğu Türkistan’da tesis ettikleri protektora (都护府) ları kanıt göstererek Doğu Türkistan’ın Orta Çin Hanedanlıkları (中原王朝) na bağlı olduğu konusunu işlemişlerdir. Oysa söz konusu protektoralar sembolik nitelikli olup, bunların politik fonksiyonu bulunmamaktadır. Üstelik bu tür protektoralar Fars, yani İran, Maveraünnehr, Kore, hatta Vietnam’da da görülmektedir. Çinli tarihçiler Çin’in Han ve Tang Hanedanlıklarının Doğu Türkistan’ın İpek Yolu güzergahlarında dönemin yerli beylikleri ile anlaşarak Doğu Türkistan’da tesis ettikleri Protektora (都护府) ları örnek göstererek Doğu Türkistan’ın ta o

zamandan beri Çin'e bağlı olduğu tezini ileri sürmektedirler. Oysa söz konusu protektoralar daha çok ticaret yollarının güvenliği ile alakalıdır. Dolayısıyla bu tür protektoraların günümüzdeki Büyük Elçilikler bünyesindeki Ticari Ateşelikler gibi vazife gördüklerinden o bölgelerin ezelden beri Çin toprağı olduğunu iddia etmek tarihsel gerçekliğe uygun değildir. Tarihteki Çin Hanedanlıklarının Doğu Türkistan'daki hakimiyetlerinin kısa ve geçici olduğu yine tarih kaynaklarından anlaşılmaktadır.

Tarih kaynakları Çinlilerin M.S. 751 yılında meydana gelen Talas savaşında ağır yenilgiye uğradıktan sonra Doğu Türkistan'ı tamamen terk ettiklerini yazar. 751 yılından Doğu Türkistan 1759 yılında Mançu-Qing kuvvetleri tarafından işgal edilinceye kadar geçen süre 1000 yılı aşmaktadır. Bu süreçte Doğu Türkistan'ın asıl halkı olan Uygurlar Karahanlılar Devleti (M.S. 840 – 1212), İdikut Uygur Devleti (866– 1393) ve Yerken Seidiye Devleti (1514-1678) gibi devletleri kurmuşlardır. Bu devletler ile Çin Hanedanlıkları arasındaki ilişkiler ülkeler arasındaki normal diplomatik ilişkilerdir. Ancak Çin saray tarih yazıcıları elçilerin getirip sundukları hediyeleri “haraç” anlamına gelen “gong 贡” karakteriyle kaydettikleri için araştırmacılar bunu kanıt olarak kullanıp iki devlet arasındaki eşit nitelikli ilişkileri metbuluktabilik ilişkisine dönüştürmeye çalışmışlardır.

Tarihsel gerçek şudur ki, Mançu-Qing İmparatorluğu 1755 yılında Cungan soyluları arasında çıkan iktidar kavgalarını fırsat bilerek 1757'de Doğu Türkistan'ın kuzeyini, 1763'te de güneyini işgal etmişlerdir. Doğu Türkistanlılar yaklaşık 100 yıl süren milli mücadeleler sonucunda işgalcileri topraklarından atarak Doğu Türkistan'ın beş farklı bölgesinde (İli, Urumçi, Kuça, Kaşgar ve Hotan) milli hakimiyetlerini kurmuşlardır. 1865 yılında Yakup Beğ bu beş milli hakimiyeti birleştirerek Kaşgariye Devletini kurmuş ve İngiltere, Osmanlı ve Rusya gibi ülkelerle bağımsız diplomatik ilişkilerde bulunmuştur.

Doğu Türkistan 1878 yılında Zuo Zongtang komutanlığındaki işgalci ordu tarafından 2. Kez işgal edilerek Mançu-Qing İmparatorluğuna bağlanmıştır. İşgalden sonra 1884 yılında bölgenin adı “Xinjiang” olarak değiştirilerek Çin'in bir eyaleti ilan edilmiştir. 1911 yılında Çin'de Mançu-Qing İmparatorluğu yıkılıp Çin Cumhuriyeti kurulduğu zaman Doğu Türkistan askeri vali Yang Zengxin (1864-1928) ve Jin Shuren (1883-1941) tarafından sözde Mançu-Qing imparatorluğu adına bağımsız olarak yönetilmiştir. 1933 yılındaki 12 Nisan siyasi darbe ile Doğu Türkistan'da yönetimi ele geçiren Sheng Shicai (1897-1970) Sovyetler Birliği'nin desteği ile bölgeyi Çin'in Nanking hükümetinden bağımsız olarak yönetmeye başlamıştır. Fakat Doğu Türkistan'da Uygurlar ve diğer kardeş Türk toplulukları işgale karşı milli mücadele

başlatarak bunun sonucunda 12 Kasım 1933'te Kaşgar'da Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Ancak Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği'nin Sheng Shicai'ye askeri yardım etmesiyle söz konusu devlet 1934 yılında lağvedilir.

1941'e kadar Doğu Türkistan'ı Sovyetler Birliği'nin desteğiyle bağımsız yöneten Sheng Shicai Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'nden yüz çevirerek Milliyetçi Çin (Guo Mindang) yönetimindeki Nanking Hükümetine bağlanmasıyla Doğu Türkistan bu tarihten itibaren Milliyetçi Çin Hükümetine bağlanır. Eylül 1941'de Gulca'nın Nilka ilçesinde başlayan Milli direniş hareketi kısa zamanda büyüyerek bir kurtuluş savaşına dönüşmüş ve bunun sonucunda 12 Kasım 1944'de Gulca'da Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuştur.

Eylül 1949'a kadar kendi hükümeti, kendi bayrağı, kendi milli ordusu ve kendi milli parasıyla bağımsızlığın tüm simgelerini taşıyan bu cumhuriyet 29 Eylül 1949'da Çin Komünist Partisi yönetimindeki Halk Kurtuluş Ordusunun bölgeyi işgal etmesiyle sona ermiştir. Ardından 1 Ekim 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyetinin kurulmasıyla Doğu Türkistan Çin'in resmi sömürgesi olmuştur. Her ne kadar Komünist Çin yönetimi 1 Ekim 1955'te bölgenin adını sözde "Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi" olarak ilan etse de bu özerklik hiçbir zaman Uygurlara verilmemiştir. Özerk Bölge Hükümetinin reisi Uygur etnik gruptan olsa da o bölgedeki Çin Komünist Parti Sekreterinin doğrudan idaresi altında idi. 1984'de güncellenen Uygur Özerk Bölge Yasası da bir kağıt parçası olarak kalmış, hiçbir zaman pratikte uygulanmamıştır.

Hazırladığımız bu raporda günümüzde Çin siyasi otoritesi ve entelijansiyası tarafından benimsenerek her platformda savunulmakta olan sözde "Xinjiang Bölgesi ezelden beri Çin'in bölünmez bir parçasıdır" söyleminin tarihsel gerçekliğe aykırı, bilimsel temellerden yoksun, tamamen ideo-politik bir söylem olduğu, Doğu Türkistan'ın Çin tarafından işgal edilmiş bir yeni sömürge olduğu gerçeği ortaya konulmuştur.

Anahtar sözcükler: Doğu Türkistan, Uygur, Çin, Müstemlike, Asimilasyon

GİRİŞ

Doğu Türkistan Büyük Türkistan'ın doğusunda ve Asya kıtasının tam ortasında bulunmaktadır. Güneyde Hindistan, Tibet, Keşmir, güneybatıda Pakistan, Afganistan, batıda Batı Türkistan yani Tacikistan, Kırgızistan, kuzeybatıda Kazakistan, kuzeyde Sibirya ve nihayet doğu ve kuzeydoğuda Çin ve Moğolistan ile sınır olan Doğu Türkistan, coğrafi konumu kimliği bakımından da Çin'in bir parçası değildir. Yapımı M.Ö. 210'da tamamlanan Çin Seddi aslında Çinliler ile Türkleri coğrafi ve milli kültür bakımından ayıran hududun bir simgesidir. Zaten bugün de Doğu Türkistan gerek doğal özellikleri, gerek etnik özellikler, gerekse sosyal ve kültürel bakımlardan Çinlilerden çok belirgin bir şekilde farklıdır.

Bilindiği gibi Doğu Türkistan, Türklerin eski yerleşme alanlarından birisidir. Bölgeye ilk hâkim olan Türk Devleti, Sakalardır. Saka İmparatoru Şu, Makedonyalı İskender'i M.Ö. 326'da bu coğrafyada mağlup etmiştir. Saka İmparatorluğu çöktükten sonra M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren Türk birliğini kurma çabalarına giren Hunlar, Doğu Türkistan'ı da içine alan Büyük Hun İmparatorluğu'nu kurmuştur. M.S.216'da Hun İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Doğu Türkistan sırasıyla, Tabgaç (386 – 534), Akhun (420-567), Kankıl (Kao-ch'e guo 487-552), Göktürk (552-744), Uygur (745-780), Karahanlı (840-1212), Çağatay (1225-1348), Doğu Çağatay (1348-1514), Yarkent Seidiye (1514-1678) ve Cungan hegemonyasındaki Hocalar (1678-1755) hâkimiyetlerinin yönetiminde olmuştur. Hocalar devri sona erdikten sonra Doğu Türkistan 1755'ten itibaren Mançu-Qing İmparatorluğu tarafından işgal edilmiştir.

Doğu Türkistanlılar yaklaşık yüz yıl kadar süren uzun soluklu bir mücadele sonucu 1865'te Mançu-Qing işgalci ordusunu yenerek Kaşgarlı Mahmud'un yurdu Kaşgar'da Mehmed Yakup Beg'in öncülüğünde Kaşgariye Devleti'ni kurdular. Kaşgariye Devleti halifeliğin merkezi ve soydaşı olan Osmanlı Devleti ile sıkı işbirliği içinde olmuştur. Bu durum Çarlık Rusyayı rahatsız edince, Mançu-Qing işgalci ordusuna maddi destek sağlayarak Kaşgariye Devleti'ne saldırttı. Netice itibarıyla Kaşgariye Devleti 1878'de yıkıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1877-78'deki "93 Harbi"nde gücünü yitirdiğini fırsat bilen Ruslar Batı Türkistan'ı, Çinliler de Doğu Türkistan'ı aralarında paylaştılar. Bu paylaşımdan sonra yukarıda belirtildiği gibi 18 Kasım 1884 yılında Çin imparatorunun emriyle Doğu Türkistan 19. eyalet olarak "Xinjiang" (Yeni Topraklar) adıyla doğrudan Mançu-Qing İmparatorluğu'na bağlandı.

1878'den itibaren tekrar Çin istilasına uğrayan Doğu Türkistan, kısa aralıklarla bağımsızlığını elde etti. Ancak dünya ve bölge siyasetinde yaşanan değişimler Doğu Türkistan'ın bağımsızlık özleminin gerçekleşmesine engel oldu. Yani çetin bir milli mücadele

sonucunda 12 Kasım 1933'te Kaşgar'da kurulan Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti Sovyet Rus ordusunun yardımıyla 6 Şubat 1934'te Çin işgalci güçleri tarafından ortadan kaldırıldı. 12 Kasım 1944'te yine kurtuluş savaşı verilerek tekrar Gulca'da kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti, beş yıl sonra 26 Eylül 1949'da Çin Komünist Partisi'nin emrindeki "Halk Kurtuluş Ordusu"nun bölgeye girmesin ardından ortadan kaldırılarak 20 Ekim 1949'da tekrar "Xinjiang Eyaleti" adıyla Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlandı.

Çinliler Doğu Türkistan'ı işgal ettikten sonra, Doğu Türkistan'ın çok etnisiteli bir bölge olduğu, bölgenin sadece Uygurlara ait olmadığı, Uygurların ise buraya M.S. 840'ta Moğolistan'daki devleti yıkıldıktan sonra göç ederek gelip yerleştikleri, Çinlilerin ise Han ve Tang Hanedanlıkları döneminde bölgeyi yönetmeye başladığı, dolayısıyla bölgenin ezelden Çin toprağı olduğu tezini ileri sürmektedirler. Ancak tarih araştırmaları ve arkeolojik çalışmalar derinleştikçe, Çin tezlerinin tarihi ve bilimsel gerçeklikten uzak, tamamen politik ve ideolojik temelli olduğu anlaşılmaktadır.

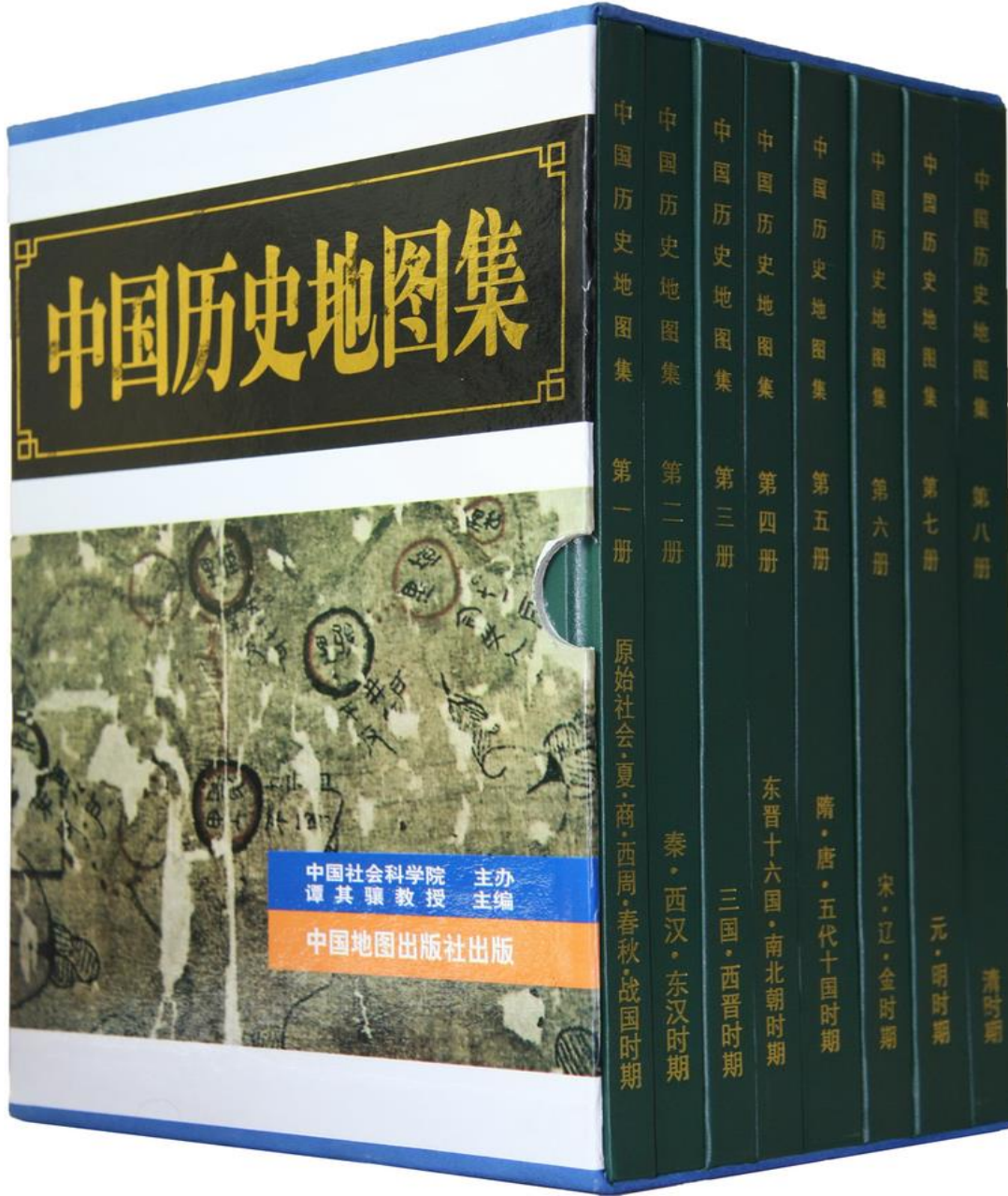
Uygurlar Çince tarih kaynaklarında Yuan-he (袁纥), Wei-he (韦纥), Wu-hu (乌护), Wu-he (乌纥), Hui-he (回纥), Hui-gu (回鹘) gibi isimlerle kaydedilmiştir (Lin 1987: 598). Bu Uygurlar Ding-ling, Di-li, Tie-le, Gao-che gibi isimlerle kaydı geçen kabileler birliğinin bazen asli, bazen tali unsuru olmuşlardır (Liu 1987: 35-36; Baytur 1991: 455-459; Yang 1998:32-33). Dolayısıyla tarihî metinlerde bazen "Uygur" adıyla, bazen "Ding-ling", "Tie-le", yani "Türk" adıyla, bazen "Gao-che", "Dokuz Oğuz" adıyla görülür.

Uygurlar kadimden beri Doğu Türkistan coğrafyasında yaşayan otokton bir halktır. Çince **Suishu**. *Tie-le'ler Hakkında Kayıtlar*" adlı kitapta: "Tie-le'ler...çok çeşitli boylardan oluşur. ...Tuğla nehrinin kuzeyinde Pu-gu, Tongra, Uygur (韦纥)...Yiwu'nun batısında Kingit'in kuzeyinde, Akdağ (bugünkü Tanrı Dağları) boyunca Uygur (乌护)'lar var..." (Lin 1987: 597). **Tang Sülalesi Tarihinden Mecmua** (唐会要) adlı kitabın 100. Cildinde: "Sülalemizin tarihî mektuplarında Tie-le kabileleri üzerinde durulurken 'Yiwu'nun batısında, Kingit'in kuzeyinde Akdağ boyunca Çibi, Wu-hu, He-gular yaşarlar' denir. Bendenizin tasavvuruna göre, Çibi dediği Kıp'ar demek olur. Wu-hu dediği Wu-he demek olur. Sonra Huygu (Uygur) diye adlandırıldı"(Liu 1987:36). Buradaki "Yiwu" bugünkü Doğu Türkistan sınırları içerisindeki Kumul'u, Kingit Karaşehir'i, Akdağ Tanrı Dağları'nı ifade eder. Çinli bilim adamı Gu Bao'ya göre "M.S. 3. Yüzyılda Sincan'a yerleşen Dinglingler (yani Batı Dinglingleri), M. S. 5. Yüzyıldan sonra Sincan'a yerleşen Tie-le'ler uzun tarihî süreçte buradaki kardeş kavimlerle karışıp sonra bugünkü Uygurların ortaya çıkmasını sağlamıştır. M.S. 5. Yüzyılda Dinglingler,

yani kadim Uygurlar geniş Güney Sincan bölgesine hükmetmiştir” (Sang 1998:33). Yine bazı kaynaklarda M.S. 200 yılından 700’lü yıllara kadar olan dönemde bugünkü Doğu Türkistan’da yaşayan kavimler arasında Batı Töleslerin yaşadığı ve bunların çok önemli bir kısmının Uygur boylarına ait olduğu bilgisine rastlamaktayız(Wu 2006: 89). Bu tarih kayıtları Uygurların Çinlilerin iddia ettikleri gibi M.S. 840’tan sonra Doğu Türkistan’a gelen millet değil, eskiden bu topraklarda yaşayan en kadim halkların birisi olduğunu ispat etmektedir.

Çin komünist rejimi işgalden sonra, “Xinjiang ezelden Çin’in ayrılmaz bir parçasıdır” söylemini ortaya atmıştır. Çin entelijansiyası tarafından da benimsenen bu söylemin aslında Çinli tarihçi Tan Qixiang tarafından geliştirilen Haritalı Çin Tezi 版图中国论’ne dayandırıldığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki, 1955 yılında Tan Qixiang Çin komünist partisi yönetimindeki Çin hükümetinin görevlendirmesiyle tarihî haritalar üzerinde çalışmalara başlamış, yüzü aşkın kişinin katıldığı bu çalışmanın sonucunda “Çin Tarih Atlası” (中国历史地图集) adlı kitabı hazırlamıştır.

Tan Qixiang “Tarihteki Çin ve Çin’in Tarihi Hudutları” 《历史上的中国和中国历代疆域》 başlıklı bir konuşmasında söz konusu çalışmanın amaç, yöntem ve ilkeleri hakkında açıklama yapmıştır. Ona göre, “Bugünkü Çin’in sınırları eski Çin’in sınırları değildir, eski Çin’in sınırları da günümüzdeki Çin’in sınırları değildir. Bugünkü Çin’in sınırları Mançu-Qing İmparatorluğu’nun en geniş zamanındaki (XVIII.-XIX.yüzyıllar) haritası kapsamındaki sınırlardır. Bu sınırlar içerisindeki milletler ve onların yaşadığı yerler de Çin toprağı sayılmalıdır”. Yani Tan Qixiang Mançu-Qing İmparatorluğunun 1840 yılından önceki hudutlarını esas almış olup ona göre başkentleri bu hudutların içerisinde olan bugünkü

Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekis gibi Orta Asya Türk devletlerinin topraklarının önemli bir kısmı da Çin topraklarıdır.

Tan Qixiang'ın konuşmasının Doğu Türkistan ile ilgili kısmına bakılırsa, Doğu Türkistan tarihinin nasıl manipüle edildiği çok net bir şekilde görülür.

“Eğer biz kendi tefekkürümüzde bir ulusun tarihte Han (Çinli) Hanedanlıkları ile herhangi bir ilişkisi varsa onları, toprakları ile birlikte Çin sayarız dersek, olmaz. Yabancılar derler ki, Çin'in batı sınırı Gansu'ya kadardır. Sincang ezelden Çin toprağı değildir. Bu görüşün saçma olduğunu herkes bilir.

Ama niçin saçmadır?

Çoğu insanlar Çin Sincan'a Han Hanedanlığı ve Tang Hanedanlığı döneminde hükmetmiştir. Han Hanedanlığı Sincan'da Batı Bölgesi protektorasını tesis etmiştir, Tang Hanedanlığı da Anşi ve Beyting Protektoralarını kurmuştur derler. Batı Han Hanedanlığı Batı Bölgesini ne kadar süre idare etmiştir? 50 seneyi geçmez her halde. Doğu Han Hanedanlığının hükümranlığı daha da kısa süreli olmuştur. Tang Hanedanlığı'nın hükümranlık süresi biraz daha uzun olsa da 7. Yüzyıldan 8. Yüzyıla kadar 100 yılı geçmez. Bizim binlerce yıllık tarihimiz var, Tang ve Han Hanedanlığı'nın Şincang'ı 1-2 yüzyıl idare etmesi dışında diğer yüzyıllarda ne olmuştur? Bazı kişiler sadece Han ve Tang döneminden bahsetmek isterler, diğer dönemler üzerinde konuşmak istemezler. Çünkü Han, Tang ve Qing Hanedanlıkları haricinde Orta Çin hanedanlıkları gerçekten Sinca'ı idare edememişlerdir. O zaman ne yapacağız? Böylece bazı yoldaşlar başka sebepler bulmaya çalışıyorlar.

Derler ki, gerçi Çin Sincan'ı doğrudan idare etmemişlerse de, Song ve Ming Hanedanlıkları döneminde Sincan'daki yerel hâkimiyetler Orta Çin Hanedanlıklarına “haraç” vermişlerdir. Aynı şekilde Kore, Vietnam gibi doğu ve güney doğu ülkeler de haraç vermiştir. Fakat burada Kore ve Vietnam Çin toprağı sayılmazken, Sincan niçin Çin'in bir kısmı sayılsın ki? Bunu anlamak zordur. Song ve Ming Hanedanlıkları döneminde Sincan bölgesinde kurulan hâkimiyetler ile Orta Çin Hanedanlıkları ile ilişkileri çok zayıftır. Ganchou, İdikut Uyгур, Udun Wisara ve Karahanlı Hanedanlıkları ile Orta Çin Hanedanlıkları arasında bir metbuluk-tabilik ilişkisinden bahsedilebilir mi? Bu durumdayken onları nasıl Song Hanedanlığına haraç vermiştir diyebiliriz? Bir iki defa diplomasi gereği gitmişler ancak. Onların Song Hanedanlığı haritasında bulunduğunu söylemek bir yana, vasallık ilişkisinden dahi bahsedemeyiz.

Ming Hanedanlığı dönemine gelince, durum daha da vahimdir. Ming döneminin ortalarından sonra Jiayuguan kapısı açılabilmiş değildir. Jiayuguan dışındakiler Ming Hanedanlığı ile hiç ilişkisi olmayan hâkimiyetlerdir. Onun için kesinlikle Orta Çin Hanedanlıklarıyla ilişkisi oldu diye Çin'in bir kısmı sayılacaksa, Sincan Song ve Ming Hanedanlıkları döneminde asla Çin'in bir kısmı olamaz. Dolayısıyla böyle diyemeyiz, kesinlikle Orta Çin Hanedanlıklarıyla ilişkisi olmuş diye Çin'in bir kısmı sayamayız.

Şunu çok net ayırmamız gerekiyor: Han Handır (Han milletinden olan Çinli), Çin Çin'dir, Orta Çin Hanedanlıkları ise Orta Çin Hanedanlıklarıdır. Bunlar farklı kavramlardır. 1840 yılından önceki Çin haritası dâhilindeki tüm milletler tarihî süreçte Çin'in bir kısmı olmuştur. İşte bu kadar, başka ölçüt yoktur. Song Hanedanlığı döneminde Sincan'da Xizhou Uygurları, Udun (Hoten) ve Karahanlı Hanedanlıkları vs.ler vardır. Ming Hanedanlığı döneminde Çağatay hanlarının feodal rejimi altında bölge birçok siyasi hâkimiyete bölündü. Bunlar Çin değil mi? Çin'dir. Ama bunlar Orta Çin Hanedanlıklarından ayrılmışlardır (<http://www.bw40.net/2610.html> Erişim tarihi: 25.08.2020, saat: 19:00).

我们自己思想中如果认为一定跟汉族王朝有关系才算中国，那就不好办了。国外有人说，中国的西界到甘肃为止，新疆从来不是中国的。这个论点大家都知道是胡说。但是，为什么是胡说呢？

很多人就会这样讲了：因为新疆在汉朝就统治到了，唐朝也统治到了。汉朝设过西域都护府，唐朝设过安西都护府、北庭都护府。但是我们的历史很长，西汉对西域统治多少时间？也不过 50 年吧。东汉的统治更差。唐朝比较长一点，也不过 7 世纪到 8 世纪 100 多年吧。我们有几千年的历史，除了唐汉一二百年统治了新疆之外，其他的时代怎么样？有些人只愿意谈汉唐，不愿意谈其他时代，因为一想到除汉朝、唐朝、清朝之外，中原王朝的确管不到新疆。那怎么办呢？好象理亏似的，于是有的同志就去找其他的关系。说是虽然不能直接管到，但在宋朝、明朝新疆的地方政权向中原王朝进过贡。朝鲜、越南都不算中国的一部分，为什么新疆地区的政权向中原王朝进过贡，就算是中国的一部分呢？这是讲不通的。宋朝和明朝，新疆地区政权同中原王朝的关系实在是很难的，西州回鹘、于田、黑汗王朝跟宋朝怎么说得上有什么臣属、隶属关系？怎么能说是向宋朝称臣纳贡呢？不过是来往一二次而已，不用说不在宋朝的版图内，连藩属也谈不上。到明朝更可怜了，明朝中叶以后，嘉峪关打不开了，嘉峪关之外都是一些与明朝没有什么关系的政权。所以一定要与中原王朝有关系才算中国

的一部分的话，那末新疆在宋朝、明朝根本就不是中国的一部分。不能这样讲，不能说一定要与中原王朝有关系才算中国的一部分。我们一定要分清楚汉族是汉族，中国是中国，中原王朝是中原王朝，这是不同的概念。在 1840 年以前，中国版图之内的所有民族，在历史时期是中国的一部分。就是这么一条，没有其他标准。新疆在宋朝的时候，是西州回鹘、于田、黑汗等等。在明朝的时候，在察合台后王封建割据之下分成好多政权，这是不是就不是中国了？是中国，不过它与中原王朝分裂了。

Bugün Çinliler tarihî delilden ve mantıktan yoksun olan bu teze dayanarak tarihte Orta Çin’de kurulan hanedanlıklar ve beylikler ile diplomatik, askeri ve ticari ilişki kuran etraftaki tüm ülke ve bölgeleri Çin’in parçası saymaktadırlar. Han (M.Ö. 206 – M.S. 220) ve Tang Hanedanlığı (M.S. 618 - 907) döneminde bugünkü Doğu Türkistan’da tesis edilen kısa ömürlü Batı Bölge Protektoraları (西域都护府) nı delil olarak ortaya sürüp sözde “Sincan ezelden Çin’in ayrılmaz bir parçasıdır” demektedir. Oysa Doğu Türkistan Han Hanedanlığı döneminde Hun devletinin, Tang Hanedanlığı döneminde ise Gök Türk ve Uygur devletinin egemenlik sınırları içerisindeydi.

Çinlilerin Doğu Türkistan’da kurdukları protektoralara gelince, bunların ticari malların güvenliğini korumak amacıyla bölgedeki yerli beyliklerle anlaşarak kurulan bugünkü büyük elçiliklerin bünyesinde faaliyet gösteren ticari ve askeri ateşelik gibi kuruluşlar olduğu, sembolik bir rolü olduğu ve pratikte siyasi ve askeri bir gücünün olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Çinli tarihçi Bi Zong zheng’in **Orta Asya İç Kutasında Büyük Tang İmparatorluğu** adlı kitabının *Maveraünnehr ve Amu Derya’daki ülkelerin Tang Hanedanlığı Haritasına Dahil Olması* bahsine göre, Tang hanedanlığı söz konusu bölgelerde 16 protektora tesis etmiştir. Bunların arasında Fars ülkesi, yani günümüzdeki İran da bulunmaktadır (Bi 2005: 196-197).

Bu tür protektoralar Kore ve Vietnam gibi ülkelerde de görülmektedir. Göktürk ve Uygur devletinin en kudretli olduğu dönemlerde etraftaki komşu ülkelerde de buna benzer birimler kurulmuştur. Örnek olarak Orhun’daki Şarki Uygur Devleti kağanı Böğü Kağan’ın Uygur tüccarların güvenliği ve menfaatini korumak için T’ang İmparatorluğunun başkenti Ch’ang-an ve Lo-yang gibi yerlerde tesis ettiği protektoraları gösterebiliriz.

Tan Qixiang’ın tezi ortaya atıldıktan sonra Çinli tarihçiler sınır bölge ve ülkelerin Orta Çin Hanedanlıkları ile olan metbuluk-tabilik ilişkilerini tespit etmek ve kanıtlamak için adeta seferber olmuşlardır. Bunun için kendilerince bazı temel kriterler belirlemişlerdir. Bu kriterlerin

biri; sınır bölge ve ülkelerde Orta Çin Hanedanlıklarınca tesis edilen bağımlı iller (羈縻州) ve protektoraların olup olmadığı, diğeri ise, sınır bölge ve ülke yöneticilerinin Çin Hanedanlıklarına “Haraç” (贡) verip vermediği ya da Çin Hanedanlıklarınca onlara verilen rütbe / ünvanları (都督 / 刺史) kabul edip etmediğidir. Aslında sınır bölge ve ülkelerin Çin Hanedanlıkları ile olan ilişkisi ülkeler arasındaki diplomatik, askeri ve ekonomik ilişkilerdir. Ancak Çinlilerin kanaatlerine göre Çin merkezi bir ülkedir, sınırdaki bölge ve ülkeler ise Çin’e tabi olan yerlerdir. Bu anlayışın kökeni mitolojiktir. Çünkü gökte Tanrı tektir, yerde de Tanrı'nın oğlu olan imparator ve onun hükümdarlığı tek olmalıdır. Bu anlayışa göre, sınırdaki bölgeler, ülkeler ve milletler merkeze, yani Çin’e (中国) bağlı olmalıdır.

Çinliler ülkeler arasındaki normal diplomatik ilişkileri bile manipüle etmişlerdir. Mesela yabancı ülke misyonlarının diplomatik gelenek ve nezaket çerçevesinde Çin Hanedanlıklarına sundukları hediyeler “haraç” olarak kayda geçirilirken, Çin Hanedanlıklarının verdiği hediyeler “Bağış”, “ihsan” olarak kaydedilmiştir(Kürşat 2015:22-26). Bilindiği üzere 16. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu dünyanın en kudretli bir devletiydi. Çin saray tarih yazıcıları Osmanlı elçilerinin Çin hükümdarlarına sundukları hediyeleri bile "haraç" olarak kayda geçirmişlerdir. Şöyle ki: 是年, 魯迷入貢 (Bu yıl, Rumi yani Osmanlı) haraç getirdi. 1527 yılı, 是年, 土魯番, 天方, 撒馬兒罕, 魯迷, 哈密, 暹羅入貢 (Bu yıl, Turfan, Arabistan, Semerkand, Rumi yani Osmanlı), Hami, Siyam haraç getirdi.1559 yılı), 是年, 西番, 哈密, 安南入貢, 魯迷國貢獅子 (Bu yıl, Xi Fan, Hami, Vietnam haraç getirdi, Rumi ülkesi ve Aslan haraç getirdi.1564 yılı) (Fidan 2011:275-287).

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, bu "haraç"ları getirenlerin hepsinin resmi bir "Elçi" ya da "Temsilci" oldukları da kuşkuludur. Çünkü hiçbir resmi sıfatı olmadığı halde tüccarların da kendilerini "Elçi" olarak tanıtip "Haraç" sundukları hakkında belgeler bulunmaktadır. Çinliler bunları görmezlikten gelerek bir çok sınır bölgeler ve ülkelerini Çin’e bağımlıymış gibi Çin sınırları içerisinde göstermişlerdir.

Aşağıdaki Çince haritaya bakacak olursak bugün bağımsız olan birçok ülkenin Çin sınırları içerisinde gösterildiğini görüyoruz.

Haritanın Kaynağı:

<https://zh.wikipedia.org/wiki/%E6%B8%85%E6%9C%9D#/media/File:800px-Qing.PNG>

Arşiv belgelerine baktığımız zaman Çin komünistleri zamanında Milliyetçi Çin (Guo-min-dang) hükümetini devirmek için Han olmayan milletlerin desteğine ihtiyaç duyduklarında Çin'de Han olmayan milletlerin kendi kaderlerini tayin etme haklarını koşulsuz olarak kabul edeceklerini, bu milletlerin Çin'den ayrılıp kendi devletlerini kurma haklarının olduğunu belirtmişlerdir. 1934 yılında Mao Zedong Çin Sovyet Cumhuriyeti Merkezi İcraiye Komitesi ve Halk Temsilcileri Komitesi'nin 2. Ulusal Sovyet Temsilcileri Kurultayında sunduğu bir raporda Çin Sovyet hâkimiyetinin Çin sınırları içerisindeki azınlık milletlerin Çin'den ayrılıp kendi bağımsız özgür devletlerini kurana kadar kendi kaderlerin tayin haklarını tanıyacaklarını ifade etmiştir.

Milliyetçi Çin (Guo-mindang) hakimiyetinin politikalarını da "sömürge politikaları" olarak tanımlamıştır (Jin 2006: 111-112). Ancak 1949 yılında Milliyetçi Çin iktidarını devirerek iktidar olduktan sonra daha önce verdiği vaatleri unutup Doğu Türkistan'ı işgal etmişlerdir. İşgalden sonra Doğu Türkistan'a "Özerklik" statüsü verdiğini ilan etmişlerse de, ama çok geçmeden sözde "Sincan Uygur Özerk Bölgesi"nin pratikte hiçbir özerkliği olmayan içi boş göstermelik bir statü olduğu anlaşılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki Uygurların Doğu Türkistan'daki kardeşleri ile irtibata geçmelerinden ve Batı Türkistan'daki bağımsızlık rüzgârının Doğu Türkistan'da da eseceğinden endişe duyan Çin, terörle mücadele ve sınır güvenliği bahanesiyle 1996 yılında Rusya'yı da yanına alarak Şanghay İşbirliği Örgütünü oluşturdu ve bu mekanizmayla Doğu Türkistan'ın bağımsızlık hareketinin önüne geçmeye çalıştı.

Çin Şanghay İşbirliği Örgütü'nden aldığı güç ve imkanlarla Doğu Türkistan halkına tarihte eşi görülmemeyen baskıları yapmaya başladı. Kendileri tarafından çıkarılan Özerk Bölge Yasalarına aykırı bir şekilde halkın inançlarına, örf adet ve geleneklerine ve diline karşı amansız bir savaş başlattı. Nüfus planlaması adı altında Uygur Türk kadınlarını zorla kürtaja tabi tutarak yüzbinlerce bebeği anne karnındayken imha etti. Çin'in bunu yapmadaki asıl amacı Doğu Türkistan'daki Türklerin nüfusunu azaltarak kendi bölgesindeki nüfus fazlalığını Doğu Türkistan'a kaydırmak ve böylece Doğu Türkistan'ın demografik yapısını kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmekten ibaret idi.

Çin dünya kamuoyunun bu soykırıma duyarsız kalmasıyla amaçlarına büyük ölçüde ulaştı ve ulaşmaktadır. Ayrıca Çin hükümeti eğitim, teknoloji, sanayi, kalkınma iş ve istihdam gibi birçok alanda da etnik ayrımcılık yapmaktadır. Son on yıl içinde üniversite bitiren Uygur gençlerinin işe yerleşme oranı Çinlilere nazaran son derece düşük kaldı. Üstelik Çinliler liyakatli Uygur gençleri işsizken Çin'in iç bölgelerindeki üniversite mezunu olan Han kökenli işsizleri yüksek maaşlar vaat ederek Doğu Türkistan'a getirip yerleştirdi. Şubat 2013'te İlham Tohti adlı bir Uygur akademisyen Doğu Türkistan'daki bu sorunları demokratik yollarla dile getirdiği için göz altına alınarak müebbet hapse mahkum edildi. Doğu Türkistan'da devlet politikasıyla Çinlilerin yerleştiği bölgenin kalkınması ile Uygur ve diğer Türk topluluklarının yerleştiği bölgenin kalkınması arasındaki fark bariz bir şekilde arttı. Doğu Türkistan'a giden herhangi bir ziyaretçi bu farkı çok net görebilmektedir.

Kendi öz yurdunda Çin rejimi tarafından dışlandığı için, bu adaletsizliğe ve haksızlığa karşı reaksiyon gösteren Uygurlar “Bölücülük” ve “Teröristlik”le suçlanarak ağır bir şekilde cezalandırılmaktadır. Çin'in Aralık 2015'te çıkardığı Terörle Mücadele Kanunu aynı zamanda Doğu Türkistan'da meydana gelen ve şiddet içermeyen özgürlük, eşit vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili faaliyetlerini evrensel insan haklarını çiğneyerek kendi geliştirdiği yöntemlerle bastırması için “hukuki” zemin oluşturdu. Söz konusu kanunun 104.maddesine göre ulusal politikayı etkilemek amacıyla ortaya konulan fikirler ve talepler terör eylemleri kapsamında

değerlendirildi. Bu kanunla Doğu Türkistan'da yaşayan her Uygur ve diğer Türk kökenli vatandaşlar şüpheli duruma düşürülerek sıkı takibe alındı. Kanun çıktığından beri içinde tanınmış profesörlerin de olduğu çok sayıda akademisyen, yazar, şair, sanatçı tutuklandı. Bugün bunların pek çoğundan haber alınamamaktadır.

71 yıllık tarihî gerçek Çin komünist rejiminin Doğu Türkistan'da uyguladığı politikanın aslında o coğrafyanın aslı unsuru olan Uygur, Kazak, Kırgız gibi Türk halklarına yönelik sinsice uygulanan sindirme, sömürü, asimilasyon ve soykırım politikası olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Doğu Türkistan, iddia edildiği gibi, ezelden Çin'in bir parçası değil, aksine yeni tip bir sömürge'dir.

Kaynakça:

Baytur, Enver - Heyrinisa Sıdık (1991). *Şıncangdiki Milletlerning Tarihi*. Beyjing: Milletler Neşriyatı.

Bi Zongzheng 薛宗正 (2005). 中亚内陆大唐帝国. 乌鲁木齐: 新疆人民出版社.

Fida, Giray (2011). "Ming Tarih Kayıtlarına Göre 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu-Ming Çin'i İlişkileri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 30.

Jin Binghao 金炳镐 (2006). *民族纲领政策文献选编* (从一九二一年七月到二〇〇五年五月). (第一编). 北京: 中央民族大学出版社.

Kürşat, Yıldırım (2015). "İlk Çin Yıllıklarında Geçen Doğu Türkistan Tarihine Dair Bazı Hususi Terimler". *II. Eurasscience Journals / Avrasya Terim Dergisi*, Sayı: 3(1).

Lin Gan 林幹 (1987). 突厥与回纥历史论文选集 (1919 – 1981) 下. 北京: 中华书局.

Liu Zixiao (1987). *Uygur Tarihi*. Cilt: 1, Beyjing: Milletler Neşriyatı.

Sang Rong (1998). "Memlikitimizdeki Uyğur Tarihi ve Medeniyitige Dair Tetkikatning Omumiy Ehvali". *Çin Uyğur Tarihi ve Medeniyiti Tetkikati (Mecmue I)*. Ürümqi: Şıncang Helk Neşriyatı.

Wu Qina 吳啟訥 (2006). 新疆: 民族認同, 國際競爭與中國革命 1944 -1962. 台北國立台灣大學歷史學研究所博士論文.

Yang Shengmin (1998). *Kadimki Uyğurlar*. (Uygurca Tercümesi). Ürümqi: Şıncang Helk Neşriyatı.

DOĞU TÜRKİSTAN TARİHİNİN ANA KRONOLOJİSİ

Prof. Dr. Vâris ÇAKAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Ankara, Türkiye

Çin Halk Cumhuriyeti'nin işgali altındaki sözde Sincan Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan) Uygurların ve Uygurlarla soy bağı olan diğer Türklerin ana yurdudur. Bu nedenle bölgeye "Doğu Türkistan" denmiştir. Doğu Türkistan'da ilk devleti kuranlar Sakalardır. XI. yüzyılda yaşayan büyük alim Kaşgarlı Mahmud, Saka Devleti'nin genç hükümdarının M.Ö. 326'da Makedonyalı Büyük İskender'i bu bölgede mağlup ettiğini kaydetmiştir.

Saka İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, Hunlar, M.Ö. 4. Yüzyılında Doğu Türkistan'ın da dahil olduğu Büyük Hun İmparatorluğunu kurdular.

Hunlar M.Ö. 1. yüzyılda ilk siyasi ve ekonomik kriz nedeniyle batıdaki bazı önemli merkezleri kaybetti. Han İmparatorluğu, Doğu Türkistan'ın büyük bir bölümünü işgal etti ve M. Ö. 60 yılında bugünkü Doğu Türkistan'ın Bügür ilçesi civarında Batı Bölgesi Koruyucu Mahkemesi (西域都护府) adında bir işgalci askeri garnizonunu kurmuştu (Bangu, 1994: 850-852). Çin'in Han İmparatorluğu, Doğu Türkistan'ın belirli bölgelerini ilk kez bu askeri garnizon ile belli bir süre yönetmişti. Daha sonra, bu garnizon Batı Hunlar tarafından ortadan kaldırılarak Doğu Türkistan'ın tamamı tekrar Hun yönetimi altına girmişti.

Asya Hun İmparatorluğu'nun M.S. 216'daki çöküşünden sonra, Doğu Türkistan'ın önemli bir kısmı yerel küçük hanlıklar (Şehir devletçikleri) tarafından yönetildi. M. S. 4. yüzyıldan sonra Doğu Türkistan sırasıyla Akhun (Güney ve Güneydoğu kısmı), Töles (Kao-ch'e-guo 487-552), Göktürk (552-744) ve Uygur (745-780) Devletleri tarafından yönetildi.

Karahanlı devletinin kurulmasından sonra (840-1212), özellikle Karahanlı hükümdarı Sultan Satuk Buğra Han'ın İslam'ı kabul etmesinden sonra, Doğu Türkistan 932-1212 yılları arasında Altın Çağ'ı'nı yaşamıştır (Kitapçı 2009: 45-50; Yazıcı 2007: 55-65). Her seviye ve derecede eğitim veren Medreseleri ile de meşhur olan Doğu Türkistan, dünyanın dört bir yanından gelen öğrencileri kabul etmiş ve tarihe yön veren devlet adamları ve cihanşümul bilim adamlarını yetiştirmiştir.

Bu bölgeden dünyanın dört bir yanına göç eden Türk kabileleri İslam'ı dünyanın çeşitli ülkelerine yaydılar. 13. yüzyılın başlarındaki Moğol istilasından sonra, Doğu Türkistan'da Çağatay Hanlığı (1225-1348), Doğu Çağatay veya Moğol Hanlığı (1348-1514), Yarkent Seidiye Hanlığı (1514-1678) gibi devletler kuruldu. Yarkent Seidiye Hanlığı dönemi, Karahanlı

döneminden sonra Doğu Türkistan'ın en parlak ve en gelişmiş ikinci dönemi olarak kabul edilir. Yarkent Seydiye Hanlığı'nın son dönemlerinde, kendilerini "Seyyidler" olarak tanıtan halkın "Hocalar" olarak tanımladığı dini bir grubun lideri Hidayitullah İşan (Halk arasında Appak Hoca olarak bilinir) Cungarların desteğiyle Doğu Türkistan'ın güneyinde Hocalar Hakimiyetini (1678-1755) kurdular ve Cungar aristokratlarının kuklası olarak halkı yönetti (Çakan, 2012: 158).

1750'lerin başında, Cungar Hanedan üyelerinden Amur Sina ile Galdan Serin arasındaki taht mücadelesi Mançu-Qing İmparatorluğu için bir fırsat yarattı. Amur Sina'ya destek vermek amacıyla 1755'te Doğu Türkistan'a giren Mançu-Qing İmparatorluğu ordusu fırsattan yararlanarak Doğu Türkistan'ı işgal etmek için harekete geçti. 1757'de kuzeyi işgal eden Mançu-Qing ordusu 1762'de de Tarım bölgesini (Doğu Türkistan'ın güneyi) işgal etti. Bugünkü Gulca'da İli Askeri Valili'ğini kurdu. Doğu Türkistan halkı, yaklaşık yüz yıllık bir süre boyunca bu işgale karşı mücadele etti ve sonunda 1865 yılında Mançu-Qing işgal ordusunu yenerek Doğu Türkistan'da beş yerel hükümeti kurdu. Mehmet Yakup Beg bu beş yerel hükümeti birleştirerek Kaşgariye Devletini kurdu.

Kaşgariye Devleti, Rus Çarlık İmparatorluğu, İngiliz İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu ile diplomatik ilişkiler kurdu. Kaşgariye Devletinin Osmanlı sultanı Abdulaziz Han ile yakın ilişki kurması ve Osmanlı Padişahı adına para bastırması bölgedeki Rus ve İngiliz temsilcilerinin Kaşgariye Devleti ile olan diplomatik ilişkilerini askıya almasına neden oldu. Böylece, Rus ve İngiliz hükümetleri Mançu-Qing ordusuna, yani Zuo Zong-tang komutası altındaki Çin Mançu ordusuna silah ve para yardımı sağladı ve sonuç olarak 1878 yılında Kaşgariye Devletini yıktı. Böylece Doğu Türkistan ikinci kez Mançu-Qing İmparatorluğu tarafından işgal edildi.

Rusya Çarlık İmparatorluğu, 1877-78 yılları arasında "93 Savaşı" olarak adlandırılan Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı İmparatorluğu'nu yenilgiye uğrattı ve böylece Osmanlı İmparatorluğu Doğu Türkistan'daki nüfuzunu kaybetti. Hemen sonra Türkistan, 1881 yılında Moskova'da yapılan İli Anlaşması ile Mançu-Qing İmparatorluğu ile Rusya Çarlığı arasında paylaşıldı. Bu paylaşımın sonra, Doğu Türkistan, 18 Kasım 1884'te Mançu-Qing imparatorunun emriyle "Xinjiang 新疆" olarak adlandırıldı. Xinjiang "Yeni zemin" veya "Yeni Toprak" anlamına gelmektedir.

Doğu Türkistan'ın "Xinjiang" adıyla Mançu-Qing İmparatorluğu'nun bir eyaleti olarak ilan edildiği gün Han Çinliler ile Uygurlar arasındaki sorunun başladığı gün idi. 1911'de Mançu-Qing İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Doğu Türkistan, aslen Mançu harp

beylerinden olan Yang Zeng-xin / 杨增新 (1912-1928) ve Jin Shu-ren / 金樹仁 (1928-1933) tarafından Çin Cumhuriyetinden bağımsız olarak yönetildi. Bu iki müstebit yönetici döneminde Doğu Türkistan özgür dünyadan tecrit edildi, halkı eğitimsiz ve fakir bırakıldı.

12 Nisan 1933'te Jin Shu-ren'in emrinde görev yapmakta olan Çinli bir harp beyi Sheng Shi-cai / 盛世才 Jin Shuren'i askeri bir darbeyle devirdi ve iktidarı ele geçirdi (Bropy 2016: 20-21). Sheng Shi-cai Doğu Türkistan'a askeri vali olduktan sonra, Sovyet Komünist Partisi'ne üye olarak Stalin'in desteğini aldı ve 1930'ların başlarında Kumul, Kaşgar ve Hotan illerinde Çin'e karşı meydana gelen milli ayaklanma sonucunda, 12 Kasım 1933'te Kaşgar'da kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırdı. Söz konusu cumhuriyetinin ortadan kaldırılmasına askeri yardım sağlayan Sovyetler Birliği Ocak-Nisan 1934'e kadar Doğu Türkistan'ı istila ederek yağmaladı.

1934'te Stalin'in direktifleri doğrultusunda Sheng Shi-cai, Sovyetler Birliği'nin Batı Türkistan'da uyguladığı yerel kimlikleri inşa etme politikası gibi, Doğu Türkistan'da da insanların kimliklerini tanımlamak için kullandıkları “Türk”, “Altı şehirli”, “Tarançı”, “Kaşgarlı” ve “Hotenli” gibi isimler yerine “Uygur” ismini kullanmaya başladılar. Böylece Doğu Türkistan'ın aslı halkı olan Türklere “Uygur” adı konmuş oldu. 1934 yılından itibaren Doğu Türkistanlı Türkler Çin'in resmi kayıtlarında “Uygur” olarak kaydedilmeye başlandı. 14 Nisan 1933'ten 29 Ağustos 1944'e kadar Sheng Shi-cai, Sovyetler Birliği ve Çin Komünist Partisi ile yakın işbirliği yaparak Doğu Türkistan'ı yönetti. Bu sürer içinde Sheng Shi-cai kendini “Şincan Padişahı” olarak ilan etti ve çok sert baskıcı politikalar uyguladı. Bu dönemde, halkın hakları ve özgürlüğü kısıtlandı. Doğu Türkistan adeta açık bir hapishaneye dönüştü. Bölgedeki zengin iş adamlarının mal varlıklarına el koydu. Açlık ve yoksulluk, Sheng Shicai'nin halka uyguladığı ağır vergiler nedeniyle en üst seviyeye ulaştı (Forbes, 1991: 40-50).

İkinci Cihan Harbi sonunda, dünyadaki güç dengesinde büyük değişiklikler meydana geldi. O zamana kadar Nankin'deki Milliyetçi Çin Merkezi'nden bağımsız olarak Doğu Türkistan'ı yöneten Sheng Shi-cai Moskova'dan yüz çevirerek Nankin'e bağlandı. Doğu Türkistan'da aktif olarak çalışan Çin Komünist Partisi üyelerine suikastlar düzenleyerek öldürdü.

İster Sheng Shi-cai olsun, ister Milliyetçi Parti yönetimindeki Çin Cumhuriyeti'nin Sheng Shi-cai'den sonra bölgeye atadığı genel valiler olsun, hepsinin amacı Doğu Türkistan'ın zenginliğini sömürmektir. Bu nedenle, Sheng Shi-cai döneminde ve ondan sonraki Milliyetçi Çin hükümetinin genel valileri döneminde Doğu Türkistan'a yönelik baskı ve zulüm devam etmiştir. Bu durum karşısında, halkın Çinli işgalcilere karşı öfkesi ve nefreti de artmıştır. Bunun sonucu

olarak, Doğu Türkistan'ın İli bölgesinde başlayan Uygur ve Kazak Türkleri, Milliyetçi Çin Hükümeti ve ordusuna karşı bir bağımsızlık savaşı başlattı ve ülkenin kuzeyini düşman ordusundan temizleyerek 12 Kasım 1944'te Gulca'da Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni kurdu. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın en büyük kazananı olan Sovyetler Birliği ve Çin bu yeni cumhuriyete yaşama fırsatı vermedi.(Özönder, 1995: 1-13, 16, 25). 4-11 Şubat 1945'te gerçekleşen Meşhur Yalta Konferansında, Doğu Türkistan'ın, yani Uygur Türklerinin kaderi Franklin D.Roosevelt ve Winston Churchill'in rızasıyla Stalin'in inisiyatifine bırakıldı. Stalin daha sonra Çin'deki iç savaşın galibi Mao Ze-dong ile Doğu Türkistan ve Dış Moğolistan konusunda bir anlaşma yaptı ve Komünist Çin yönetimindeki Kızıl Ordu'nun Ekim 1949'da Doğu Türkistan'ı işgal etmesine izin verdi.

Çin Doğu Türkistan'da eski Sovyetler Birliği tarafından 1930'larda Batı Türkistan'da uygulanan “Özerk Bölge” politikasını uyguladı ve 1954 yılında İli Kazak Özerk İdaresi, Boritala Moğol Özerk İdaresi, Bayingulun Moğol Özerk İdaresi ve Kızılsu Kırgız Özerk İdarelerini kurarak Doğu Türkistan'da beş özerk idari bölge oluşturduktan sonra 1 Ekim 1955 yılında “Sincan Uygur Özerk Bölgesi”nin kurulduğunu ilan etti.

Özerk bölge Yasası, özerk bölgenin kurulmasından yaklaşık 30 yıl sonra yürürlüğe girdi. Ancak, hem Çin anayasasında hem de Komünist Parti tüzüğünde Çin Komünist Partisi'nin bölgedeki sekreterinin yetkileri Uygurların içinden seçilen özerk bölge reisininkinden (Genel Valisi) daha üstün hale getirildiği için Özerk Bölge Yasası ile de bölgedeki Uygur ve Kazak gibi Türk halklarının gerçek anlamda bir özerkliği hiçbir zaman olmamıştır.Çin Özerk Bölge Yasasında yazılı olmasına rağmen bölgedeki Çinli parti sekreterleri ve yöneticiler 2000 yılının başından itibaren Uygurca'yı resmi yazışmalarda ve eğitimde devre dışı bırakmıştır.Devlet Dili kisvesi altında Uygurca ve diğer Türk lehçeleri yasaklanmaya devam etmektedir.

Kaynaklar:

Bangu, *Hannâme*, Uygurca Tercümesi, Yayına Hazırlayan: Xinjiang Üniversitesi Orta Asya Medeniyeti Araştırma Enstitü, Urumçi, 1994, s.850-852. 班固、汉书、西域传 下、中华书局、北京、1974、第 3871-3898 页.

Brophy, David (2016). *Uyghur Nation. London:* Harvard University Press.

Çakan Varis (2012). “The Uyghur Issue and its Significance in the Context of the Geopolitics in Central Asia”. Reprinted from LİCCOSEC vol. 20. ANNUAL Report (2011) March.

Forbes, Andrew (1991). *Doğu Türkistan Harb Beyleri*. Çeviren: Enver Can. İstanbul: Bayrak Yayıncılık-Matbaacılık Sa. ve Tic. Ltd.Şti.

Kitapçı, Zekeriya (2009). *Orta Asya’da İslamiyet’in Yayılışı ve Türkler*. Konya: Yedi Kubbe Yayınları.

Özönder, Cihat (1995). “Doğu Türkistan’ın Resmi Çin Sömürgesi Haline Gelişi”. 21.Yüzyıla Girerken Doğu Türkistan Sempozyumu. Ankara.

Yazıcı, Nesimi (2007). *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

<https://baike.baidu.com/item/%E8%A5%BF%E5%9F%9F%E9%83%BD%E6%8A%A4%E5%BA%9C> (Erişim: 08.10.2020)

ÇİN İDEOLOJİK BAKIŞ AÇISINDAN UYGUR ETNOGENEZİ

Ablet KAMALOV

Turan Üniversitesi, Almatı, Kazakistan

Tüm modern halklar, "etnik grup" veya "ulus" olarak adlandırılan daha büyük topluluklar haline gelmeden önce karmaşık bir tarihsel gelişim sürecinden geçtiler. Bununla beraber toplumların geçmişleri, tarihin tek taraflı doğrusal aktarımında kolayca tarif edilebilecek net süreçler değildir. Geçmişin aktarıcısı olarak tarihin kendisi çok yönlü olsa da geçmişin yorumlanması büyük ölçüde siyasi gerçeklere ve tarihsel aktörlerin çıkarlarına bağlıdır ki bu noktada tarihsel aktörlerin “devlet” veya “etnik grup” olarak ayrımının yapılması gereklidir. Etnik grubun bir azınlıktan oluşması durumunda, bu grubun çıkarları devletinkiyile örtüşmeyebilir ve hatta çelişebilir. Bu sebeple azınlık grubunun tarihi, devlet ve etnik grubun kendisi tarafından ayrı ayrı ve farklı şekillerde aktarılacaktır ve çoğu zamanda bu aktarımlar birbirleriyle çelişir nitelikte olacaktır. Üniter devletlerde, etnik azınlıkların tarihinin devlet tarafından onaylanmış resmi aktarımı genellikle tek 'doğru' olarak lanse edilir. Devlet, sahip olduğu görüşü azınlık grubunun tarihine empoze edebilmek için mevcut tüm etki kanallarına sahiptir ve bunları kullanır. Bu süreç bir nevi “geçmişin onaylanması” olarak da görülebilir. Zaten devlet, diktatörlük ile yönetiliyorsa, tarihin resmi yorumuna karşı çıkmak isteyen her girişimi ortadan kaldırmak için tüm baskı araçlarını kullanır. Çin Halk Cumhuriyeti'nde (ÇHC) genel olarak tüm etnik azınlıklara, özel olarak ise en büyük azınlık olan Müslümanlara ve özellikle de Uygurlara yönelik yürütülen politika tam da budur.

Uygurlar, Sünni İslam'ı benimseyen ve Hanefilik mezhebine bağlı olan, Türkçe konuşan bir halktır. Geçmişte Uygurlar her ne kadar vatanlarına farklı adlar (Altışehir, Yedişehir, Kaşgarya vb.) vermişse de, Uygurların anavatanı XIX. yüzyılın sonundan itibaren “Doğu Türkistan” ya da “Çin Türkistanı” olarak anılmaya başlanmıştır. Çevirisini “Türkistan” olarak yapabileceğimiz Türklere ait topraklarının bu kısmı, 1759 yılında Çing (Mançu) Hanedanlığı tarafından işgal edilmiş ve bu hanedanlık Doğu Türkistan'a Çince'de "yeni sınır" anlamına gelen "Sincan" adını vermiştir. O zamandan beri Uygurların tarihi anavatanı Çin merkezli devletler tarafından kontrol edilmektedir. Başlangıçta kuzeyde dağlık Çungarya ve güneyde Kaşgarya çölünden oluşan Doğu Türkistan, "tabi devlet" olarak tanınmıştır. XIX. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Yedişehir Kaşgar Emirliği, Tarancı Sultanlığı ve Dungan Hanlığı gibi Müslüman devletler kısa bir süre içinde olsa bu topraklarda varlık göstermeye başlamışlardır. On yılı aşkın süren bu dönemde Çing Hanedanlığı bu topraklar üzerindeki kontrolünü

kaybetmiş, akabinde Kaşgar Emirliği'nin yeniden işgali ve Tarancı Sultanlığına ait toprakların Rus İmparatorluğu'ndan geri alınmasından sonra, 1884'te Çing İmparatorluğu Doğu Türkistan'ın statüsünü değiştirerek eyalet statüsüne dönüştürmüştür. 1759 yılındaki ilk işgalinden bu yana Doğu Türkistan, önce Çing Hanedanlığı'nın, 1911 Çin Devrimi'nden sonra ise Çin Cumhuriyeti'nin en çok “baş kaldıran” periferi hâline gelmiştir. 1955 yılında Çin komünist yönetimi sırasında ise günümüzde kullanılan "Sincan Uygur Özerk Bölgesi" (SUÖB) adını almıştır.

Uygur dili ve kültürü genel anlamda Özbek, Kazak, Kırgız gibi Orta Asya halklarının dillerine ve kültürlerine oldukça yakın olsa da özellikle Özbeklerle daha fazla benzerlik taşır. Zaten dilbilimciler de Uygurca ve Özbekçeyi Karluk grubu Türk lehçelerine dahil ederler (Kaidarov 1969: 18-24). Bu benzerlikler, erken dönemlerden itibaren ortak bir tarihe sahip olmaktan kaynaklanmaktadır. Orta Asya'nın kadim tarihi, bu modern etnisiteler ve uluslar arasında bölünemez. Avrupalı ve Rus bilim adamları tarafından yapılan araştırmalar, ilk ve ortaçağlar'da Orta Asya'da Rus nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgeler (Orta Asya ve Kazakistan'ın güney ve güneydoğu bölgeleri) ve Doğu Türkistan (Sincan) topraklarının tek bir etno-kültürel bölgeden oluştuğunu göstermiştir.

1980-2000 yılları arasında, farklı antik diller ve kültürlerle ilgilenen bir grup Rus uzman, Rus akademisyen B. A. Litvinski'nin yürütücülüğünde Orta Asya ve Doğu Türkistan arasındaki etkileşimi analiz eden bir proje hazırladı. Projenin sonuçları, Doğu Türkistan ve Orta Asya ve Kazakistan'ın güney ve güneydoğu bölgelerinin erken dönem tarihinin ve kültürünün farklı yönlerine dikkat çeken bir dizi temel kitapta yayınlandı (1988'de "Tarih Üzerine Makaleler", 1992'de "Etnisite, Dil ve Din", 1995'te "Ekonomi ve Maddi Kültür Üzerine", 2000'de "Mimarlık, Sanat ve Kostüm" kitapları yayımlanmıştır). Başucu kitapları niteliğindeki bu yayınlardan önce ise Doğu Türkistan ve Orta Asya üzerine yine Litvinski tarafından derlenen ve 1984 ve 1986 yıllarında yayınlanan iki temel makale daha yer almaktadır. Çalışmalarında iki bölge arasındaki ilişki ve etkileşimlerin tartışılmasında kullanılabilecek ana yaklaşımı kavramsallaştıran akademisyen B. A. Litvinski, çalışmasının giriş bölümünde vardığı sonuçları şu şekilde açıklamıştır:

“Orta Asya ile etno-kültürel ve tarihsel ortaklık, eski çağlardan modern zamanlara kadar Doğu Türkistan tarihinin değişmez bir parçasıdır. Orta Asya-Doğu Türkistan etno-kültürel bölgesi ilk ve orta çağlarda oluşmuş ve var olmuştur” (Litvinski 1984: 23).

Doğu Türkistan'ın kadim tarihi hakkındaki diğer kitabında aynı bilim adamı, bu fikri biraz daha farklı sözcüklerle formüle ederek şöyle yazmıştır: Doğu Türkistan ve Orta Asya'nın "eski çağlardan beri paylaştıkları ortak kaderleri, ortak kökleri ve etnogenezerinin yapısal bileşenleri ile, bunlara ek olarak yakın ekonomik, kültürel ve etnik etkileşimlerin desteklediği benzer devlet yönetim biçimleri ile doğrudan bağlantılıdır" (Vostochniy Turkestan 1986: 3). Bu fikir, yukarıda belirtilen kitapların yazarları Rus bilim insanları ve çoğu Batılı ve Japon bilim insanı tarafından da kabul görmüştür.

Doğu Türkistan, Uygurların vatanıdır, yani bu demektir ki Uygurlar, kendine has özellikleri olan modern bir etnik topluluk olarak bu topraklarda var olmuştur. Uygur etnik kökeninin oluştuğu zamanla ilgili ise farklı bakış açıları vardır. Bunlar arasında en gerçekçi olanı ise Moğolların Avrasya'daki ilerleyişinin sonuna (yaklaşık olarak XIII yüzyıla) işaret eden görüştür. Avrasya'daki Moğol egemenliği, Büyük Orta Asya'daki modern etnik grupların oluşum sürecinde çok önemli bir unsur haline gelmiştir, çünkü Moğolların siyasi hakimiyetinin yarattığı ortak siyasi alan, insan toplulukları arasındaki etkileşim için gerekli koşulları (sınırların kalkması, bazı boyların dağılması yerine yenilerin oluşması, göçebe ve yerleşik halkların arasında özgür etkileşimin doğuşu) yaratmıştır. Bu dönem, Uygurlar, Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Karakalpaklar gibi Orta Asya'nın tüm modern etnik gruplarının da oluşum dönemiydi. Ama süreç henüz tamamlanmamıştı, ortak etnik kimliklerin ortaya çıkışından bahsetmiyorum bile, o dönemde etnik grupların özleri var oldu. XIV-XVI yüzyıldaki Moğol hakimiyeti boyunca farklı etnik unsurların gelecekteki Uygur etnik kökeninin özüne dahil edilme süreci devam etti. Bu süreç XX. yüzyılda, Dolaniler ve Lobnorlar gibi grupların tamamen modern Uygurlara katıldığı dönemde dahi devam etti.

Uygurların farklı bir grup olarak etnogenezi veya ortaya çıkışı, iki eski alt katmana dayanmaktadır: Hint-İranlılar ve Türkler. Doğu Türkistan gibi Batı Türkistan'ın (modern Sovyet sonrası Orta Asya ülkeleri) da en eski ahalisi, yerli Tohar ve Saka halklarından (Hotan-Saka) oluşuyordu (Vostochniy Türkistan 2003: 32-76). Dilleri Hint-Avrupa dil grubuna aitti. Asya Hunlarının tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte, Büyük İpek Yolu'nun rotası üzerinde yer alan ve Toharlar, Sakalar ve Acem dillerini konuşan diğer halkların yaşadığı Doğu Türkistan vahaları da Asya Hunlarının siyasi çıkarlarının yörüngesine girmişti. MÖ II. yüzyılda Hunlar vahalar üzerindeki kontrollerini sağlamış ve böylece Türklerin bu bölgeye girişi başlamıştır. O zamandan beri de Doğu Türkistan'ın bir Türk etnogenezi bölgesine dönüştüğünü

söyleyebiliriz. Bu bağlamda, Türkleştirme ve sonrasında İslamlaşma süreçleri, yerel nüfusun sosyal ve kültürel yaşamında en önemli iki süreç haline gelmiştir (Haneda 1978).

Uygur etnogenezindeki Türk unsurlar arasında ön (proto) Türk boylarının önemli bir bölümüne sahip olan eski Hunları ve iki büyük budun, yani (Eski) Uygurları ve Karlukları sayabiliriz. Oldukça karmaşık olsa da her birinin kendi etnik ve siyasi tarihleri vardı. Bu iki budunun tarihinin ana aşamaları yazılı kaynaklarda, ağırlıklı olarak Türklerin runik yazıtlarında ve Çinlilerin tarihi ve coğrafi eserlerinde tasvir edilmiştir.

Eski Uygurların tarihi, IV. yy.dan XIII. yüzyıla kadar neredeyse bin yıllık bir süreye yayılır. Uygurlar tarih boyunca pek çok devlet kurdular, içlerinden en çok bilinenleri ise merkezi Kuzey Moğolistan (MS 744-840) olan Uygur Kağanlığı ve Doğu Türkistan'daki Turfan Uygur Krallığı (IX-XIII. yüzyıl) olarak sayılabilir. Hunların varisi olan eski Uygur boyları, Doğu Türkistan vahalarıyla uzun dönemli yakın bağlara sahipti. IV. yüzyılda en yakın ataları tarafından kurulan Ganju Hanlığı, Doğu Türkistan'ın doğu kısımlarını ve daha önceden Türk topraklarına ait olan modern Çin'in Gansu eyaletinin topraklarını idaresi altına almıştı.

Uygur Kağanlığı (744-840) olarak da bilinen Uygur İmparatorluğu'na ait runik taş yazıtları, devletlerini (Uyg. *El*) Uygurlar tarafından kurulan üçüncü devlet olarak adlandırmış, ilkini Gaoju Hanlığı, ikincisini ise 647-689 yılları arasında Moğolistan'da varlık gösteren bir devlet olarak belirtmiştir. Uygur hükümdarlarının (kağanların), Doğu Türkistan'ın vaha şehirleriyle yakın bağlar kurarak gücünü batı yönünde genişletmek için aktif bir politika izledikleri söylenmelidir, böylece Uygur kağanlığının çöküşü sırasında Doğu Türkistan'ın doğu kısmı Tibetlileri kovan ve Uygur devletinin topraklarına dahil eden Uygurlar tarafından fethedildi. Dolayısıyla, Uygur Kağanlığının 840 yılında dağılmasının ardından Uygur boylarının göçü, doğu periferide Uygur devletinin yeniden inşasını sağladı (Kamalov 2001: 126-178; Drompp 2003). Orta Çağ Uygur devlet geleneği ise neredeyse beş yüzyıl boyunca Uygur Turfan Krallığının yönettiği Doğu Türkistan'ın Turfan-Kuç-Karaşar bölgesinde (Gabain 1973) ve neredeyse iki yüzyıl boyunca Uygur Ganju hanlığının egemen olduğu Gansu'da (Pinks 1968) devam etti.

Uygur etnogenezinin Türk katmanına ait bir diğer önemli bileşeni ise Batı Türklerinden gelen Karluk boylarıydı. Karlukların tarihi Uygurlarla yakından bağlantılıydı (Ecsedy 1980). Araştırmacılar, Karluklar'ın kurucularının IX. yüzyılında varlık gösteren ve Kaşgar ve Balasagun'da yerleşmiş Karahanlı Devletinin kurucuları olduğuna inanıyor. Karlukların modern Uygurların oluşumuna katkısı Türk dillerinin sınıflandırılmasına da yansımıştır. Özbek

ve yeni Uygur dillerinden oluşan alt gruba 'Karluk alt grubu' denmektedir.

Elbette Uygur halkının kökeni Hint-İranlılar, eski Uygurlar ve Karluklar ile sınırlı tutulamaz; birçok başka etnik grup daha sonra Uygurlara katılmıştır. XIV-XVII. yüzyılında Kaşgarya ve Yedisu'da devletlerini kuran Moğollar dağıldıktan sonra Uygurlar, Kazaklar, Özbekler ve Kırgızlar da dahil olmak üzere birçok modern etnik gruba katılmışlardır (Yudin 2001: 88-95). Son olarak, modern Uygurlara dahil olan en son unsurlar, XX. yüzyılının ortalarına kadar Uygurlardan ayrı etnik gruplar olarak kabul edilen, ancak XX. yüzyılının sonunda tamamen Uygurlara katılan Dolanlar ve Lobnorlardı.

Geç Moğol döneminde bir etnik grup olarak oluşan modern Uygurların, XX. yüzyılının başlarında ortak olarak kullandıkları bir isimleri yoktu. Budist Uygurlar, İslamiyeti kabullerinin ardından isimlerini kaybederken, Doğu Türkistan'ın vahalarında yaşayanlar kendilerini Türk olarak veya yaşadıkları vahaların adlarıyla tanımlıyorlardı. Sanayi öncesi dönemlerde dini tercih Orta Asya'nın tüm yerel toplulukları için en önemli kimlik unsuruydu: hem göçebe hem de yerleşik halklar kendilerini önce 'Müslüman' olarak tanımlıyor, ikinci adımda ise göçebeler aidiyetlerini üyesi oldukları klan veya aşiret üzerinden tanımlarken, yerleşik toplulukların mensupları ise aidiyetlerini belirli lokasyonlar üzerinden tanımlıyordu. Nitekim Uygurlar kendilerini yaşadıkları vahalara göre "Kaşgarlık" (Kaşgarlılar), "Hotanlık" (Hotanlılar), "Turfanlık" (Turfanlılar) gibi lokasyon isimleriyle adlandırmışlardır (Barthold 1968: 228-229). Benzer şekilde yerleşik halk da Fergana, Andican, Taşkent gibi yerlerden olduklarını söyleyerek kendilerini menşe yerlerine göre tanımlamışlardır.

Orta Asya'nın yerleşik halkları, ancak XX. yüzyılının başlarında Rus İmparatorluğunun etki alanı içindeyken yaşadıkları ulus-inşa sürecinde ortak bir adı kabul ettiler. Özbek kimliğinin inşası ve 'Türkistan'ın yerini alacak olan Özbekistan adı, akademik literatürde yaygın olarak tartışılmaktadır (Adeeb 2015: 273-277). 'Özbek' adı yalnızca göçebe Türk boylarının adı iken Hokand, Buhara ve Hiva hanlıklarının eski topraklarında yerleşik Türk nüfusunun tamamı için de kabul edildi. Benzer şekilde, bu ulusal söylem XX yüzyılının sonlarında Rusya İmparatorluğu'nundaki Doğu Türkistanlı topluluklara da ulaştı. Bu ad ilk olarak Rus İmparatorluğu Yedisu Oblast'ındaki (bugünkü Kazakistan) Tarancı Türkleri tarafından kabul edildi (Brophy 2016). Doğu Türkistan ve Türklerin tarih ve kültürünü inceleyen Rus bilim adamlarının ardından Yedisu'lu Tarancı aydınları da, ilk olarak Altışehir (Doğu Türkistan) nüfusunun Turfan, Kucha ve Karaşar'da yaşayan eski Uygurların torunları olduğuna dikkat çekti. Uygur ulusal fikri Bolşevik Sovyet iktidarı tarafından desteklendi ve 1921'de Kaşgarya

ve Çungarya İşçileri Kongresi tüm Doğu Türkistanlılar için ortak bir 'Uygur' adını kabul etti. 1930'larda Uygur adı kabul edildi ve kullanımı komşu Sincan'a (Doğu Türkistan) da sıçradı ki Sincan, Sovyet etkisi altında olduğu için Sovyet ulusal politika modeli Çin'den çok önce kabul edilmişti. Çin de komünist milliyet modeline ancak 1949 Devrimi sonunda geçilebilmişti. Çin Halk Cumhuriyeti hükümeti 1955'te Sincan'ı Sincan-Uygur Özerk Bölgesi olarak yeniden adlandırdı ve onu alt düzeylerde çok sayıda küçük özerkliğe böldü.

Peki, Orta Asya'nın bir parçası olan Uygurların anavatanı nasıl Çinlilerin oldu? Uygur ülkesinin Çin'le olan coğrafi yakınlığı, eski çağlardan beri aralarındaki yakın ilişkiyi kaçınılmaz hale getirmişti. Zaten Doğu Türkistan, her zaman İpek Yolu'nun stratejik açıdan önemli vahaları üzerinde denetim kurmaya çalışan Çin veya Çin merkezli devletlerin yörüngesinde olmuştu. Bununla birlikte, ilk ve ortaçağ'da Çin, Doğu Türkistan üzerindeki kontrolünü yalnızca iki kez sınırlı bir süre için sağlamayı başardı. Çinliler, Doğu Türkistan'ın vahaşehirlerini ilk kez MÖ II. yüzyılının ikinci yarısında, Han İmparatorluğunun askeri istihbarat subayı Zhang Qian'ın Çin'in batısındaki eyaletleri ziyaret ettiği dönemde keşfetti. Qian ziyaret ettiği tüm bölgeyi "Xi-yu"(Batı Bölgesi) terimiyle kodladı. O dönem tam da Han Hanedanlığının Doğu Türkistan'da egemenlik kurmak için göçebe Hun İmparatorluğu ile mücadeleye girdiği dönemdi. İlk saldırı MÖ 108 yılında, vaha kenti Gushi ve Kroraina'ya (Ch. Loulan) gerçekleştirildi. Vaha devletlerinin bölünmüşlüğü, Çinli Hanlıların MS 89'da bazı vahalar üzerinde bir etki alanı kurmasına imkan verdi. "İlk ve Ortaçağ'da Doğu Türkistan" kitabının yazarlarının doğru bir şekilde işaret ettiği gibi, "koruyuculuk ... Tarım Havzasındaki (Tarım basin) tüm devletlerinin Han İmparatoru'nun gücüne resmi olarak teslim edilmesi anlamına geliyordu" (Vostochniy Türkistan 1988: 253). Bu koruyuculuk resmen MS 107'ye kadar devam etti. MÖ 77'den MS 131'e kadar olan dönemde Çinliler tarım kolonileri kurmaya çalıştılar, ancak Han askeri yerleşimcilerin sayısı Han İmparatorluğu'nun kuzeybatı eyaletlerinde düzenlenen benzer ama çok daha büyük çaplı faaliyetlerine kıyasla yetersiz kaldığı için başarısız oldular" (Vostochniy Türkistan 1988: 259).

Batı bölgesindeki askeri garnizonlardaki insanların sayıları 40 kişiyle 500 kişi arasında değişmekteydi, sadece bir örnekte 1000 kişiye ulaştığı tespit edilmişti (Vostochniy Turkestan 1988: 260). Açıkcası bu rakamlar Doğu Türkistan'ın Çinliler tarafından sömürgeleştirildiğini iddia edebilmek için yeterli rakamlar değildir. Bu garnizonlar Doğu Türkistan'ın vaha-devletlerinin yaşamına müdahale etmediler, ancak onları MS 152'de çoktan çökmeye başlayan Çin egemenliğine göstermelik olarak boyun eğdirdiler. Çin garnizonlarından geri kalanlar da

MS 220'den sonra Han İmparatorluğunun çöküşüyle tasfiye edildi. Her ne kadar Çinli tarih yazıcıları, Han dönemindeki Doğu Türkistan'daki varlıklarını uzun süredir devam eden tam teşekküllü bir sömürgeleştirme ve hatta bu bölgelerin Han İmparatorluğu'na dahil edilmesi olarak tarif etse de bu iddialar oldukça abartılıdır. El yazmalarının Çin dilinde ve alfabesiyle bulunması bunun kanıtı olamaz, çünkü bu belgeler çok sayıda Çinli yetkililer veya askeri kişiler tarafından üretilmiştir.

Han İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra dört yüz yıldan fazla bir süre boyunca tek bir Çin devleti bile Doğu Türkistan'ın vaha devletlerinin içişlerine müdahale edemedi. Bu devletler, Çin devletleriyle ticari ve diplomatik ilişkilerini sürdürdüler, ancak bağımsızlıklarını korudular. 552'de Göktürk İmparatorluğu'nun kurulmasıyla vahaların çoğu Türklerin etkisi altına girdi, ancak bağımsız varlıklarını korudu. Bu durum, altın çağında İmparatorluğun sınırlarını önemli ölçüde genişletebilen ve komşu devletleri ve halkları gücüne tabi kılan güçlü Tang İmparatorluğu'nun (618-907) kurulmasıyla değişti. Doğu Göktürklerin 630'da yıkılması ve Tang Hanedanına tabi kılınması, akabinde Tangların 640 yılında Turfan bölgesindeki bağımsız Karahoca'yı fethetmesi Tang Hanedanlığı'nın batı genişlemesinin yolunu açtı. Çin ordusunun batıya daha fazla ilerlemesi ise Batı Göktürk'lerin çöküşünü hızlandırdı (657).

Göktürklerin Çin hakimiyetine girmesinin ardından yüz yıl sonra Doğu Türkistan, Çin hakimiyetine ikinci ülke oldu ve buradaki nominal varlığı 657'den 755'e kadar sürdü. Tang Hanedanının genişlemesinin zirvesi ise Orta Asya'da güç mücadelesi içinde olan iki imparatorluğun yani Araplar ve Çinlilerin arasında geçen 751'de Talas Savaşıydı. Ancak, bu tarihi savaştan kısa bir süre sonra, 755 yılında, Tang İmparatorluğu'nda Soğd-Türk kökenli bir general olan An Luşan'ın ayaklanması, ülkeyi iç savaş ve toplumsal kargaşaya sürükledi. 14 yıl süren ayaklanma nedeniyle Tang yetkilileri askeri garnizonlarını "Batı Bölgesi"nden çekerek isyancıları bastırmaya çalıştı. Tang garnizonlarının bu şekilde Doğu Türkistan'dan geri çekilmesi ise Çin'in başka bir genişleme girişimine, bu kez daha uzun bir süre için son verdi. Doğu Türkistan, bin yıl boyunca Çin'den bağımsız olarak, Orta Asya halklarıyla tek bir siyasi, kültürel ve entelektüel alanda varlığını sürdürdü. Çin'den bağımsız yaşanan bu süreç 1759-1760 yıllarında Mançu Çing İmparatorluğu'nun işgaliyle kesintiye uğradı ve bunun sonucunda bölgede Mançu egemenliği kuruldu.

Çin ideolojisi ve bu ideolojiye hizmet eden Çin tarihçiliği, Uygur tarihi üzerine kendi resmi versiyonunu yazmış ve bu versiyonun dayandığı günümüz Çin sınırları içinde varlık gösteren çokuluslu tek bir devletin ve tek bir 'Çin ulusunun' (*Chin* . *Zhonghua minzu*) varolduğu

kabulunu desteklemiştir. ÇHC'nin totaliter komünist diktatörlüğü, Sincan'ın tarihinin veya güncel meselelerinin resmi olandan farklı başka bir versiyonunun dile getirilmesine izin vermemektedir. Tarihin yorumlanması da dahil olmak üzere, toplumun önemli meselelerine dair “yetkilendirilmiş ve onaylanmış” tüm bakış açıları, ÇHC'de 'beyaz kapaklı kitaplar' (Ch. Baipishu) olarak yayınlanmaktadır ve bu kitaptaki söylemden en ufak bir sapma kanunlarla yasaklanmış ve cezaya tabii tutulmaktadır. Tarih konusu üzerine bu katı siyasetine rağmen, 1980'lerde Çin'deki liberalleşme döneminde Uygur aydınları kendi halkının tarihine dair fikirlerini edebi tarihsel kurgu yoluyla duyurabildiler. Bu aydınlardan biri olan tarihçi ve yazar Turgun Almas, Çin koşullarına göre oldukça muhalif bir tavırla Uygur'da Uygur tarihi ve kültürü üzerine üç kitap yayınlamıştır: 'Hunların Kısa Tarihi', 'Eski Uygur Edebiyatı Tarihi' ve 'Uygurlar'. Uygur tarihi ile ilgili farklı önermelerde bulunan ilk kitap olduğu için 'Uygurlar' (1989) kitabı yasaklandı ve kitapçılarından toplatıldı. Bunu, yazarın tutuklanması ve fikirlerinin manipüle edilmeye çalışılması izledi. Almas'ın fikirlerini değersizleştirme kampanyasının ürünlerinden biri de "Turgun Almas'ın 100 Hatası" adlı sözde yayındı. Serbestleşme dönemi de kısa sürede sona erdi.

2017'den beri Çinli yetkililer Uygur kültürü ve kimliğini tasfiye politikasını sıkı bir şekilde uygulamaya başladı ve hatta Uygur dili, edebiyatı ve kültürü üzerine sıradan kitaplar bile yasaklandı ve yok edildi, Uygur aydınlardan oluşan büyük bir grup hapishanelere ve tüm dünyada 'profesyonel yeniden eğitim merkezleri' olarak lanse edilmeye çalışılan konsantrasyon kamplarına gönderildi. O zamandan beridir de Uygur dilinde yapılan tüm yayınlar sona erdirildi. Uygurlara yönelik uygulanan bu politika, batı demokrasileri tarafından bir 'soykırım' olarak kabul edildi. Bu koşullar altında Uygurlar, kendi halklarının tarihi hakkındaki fikirlerini yalnızca Çin dışında, özellikle Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan'da yayınlatabilmektedir.

Uygur tarihinin Çin resmi versiyonunun belirli özelliklerinin tartışılması, ilk kez XX. yüzyılının başında ülkede ulusal söylemin yayılmasıyla ortaya çıkan birleşik Çin ulusu teorisi ile başlatılmıştır. "Çin demokrasisinin babası" Sun Yat-Sen, Çin entelektüellerinin diğer temsilcileriyle birlikte, Mançu hükümetini hedef alan Han-Çin ulusal fikrinin ve ulusal bilincin yayılmasına katkıda bulundu. Bu teoriye göre, Hanlar Çin ulusunu korurken, diğer etnik azınlıkları yavaş yavaş asimile etmeye çalışmışlardır. Sun Yat-Sen'in kendisinden sonra Kuomintang partisi lideri olan halefi Çan Kay Şek tarafından geliştirilen fikirleri, Komünist Çin'in ulusal modelinin temeli oldu.

Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) ideologları ise Çin ulusu ile ilgili kabul edilen önceki anlayışı değiştirdiler ve dünya toplumunu Çin'in "birleşik çok uluslu bir devlet" olarak şekillendiğine ve "Çin ulusunun" bir tür "superethnos" olarak oluştuğuna ikna etmeye çalıştılar. (Syroezhkin 2003: 35, 104-105). Buna göre Çin ideolojisi, ülkede yaşayan ayrı ayrı tüm etnik grupları tek bir 'Çin ulusu' olarak görüyor. Bu kavrama göre, Çin çok eski zamanlardan beri birleşmiş ve yekpare idi ve etnik azınlıkların hiçbirinin Çin'den ayrı kendi bağımsız tarihi yoktu. Bu bağlamda, Uygurlar ve diğer etnik azınlıklar, Çin ulusunun ayrılmaz bir parçası olarak görülürken, Orta Asya Türk halklarıyla olan bağları ya görmezden geliniyor ya da gelişimlerinde önemli olmayan bir faktör olarak kabul ediliyordu. Buna göre Çinli yetkililer, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde temsil edilen Uygurlar, Kazaklar, Özbekler ve Kırgızlar ile Gansu eyaletindeki Salarlar ve Yugular (Sarı Uygurlar) gibi çeşitli etnik azınlıklar tarafından temsil edilen Türk halklarının genetik ve kültürel birliği fikrinden tedirgin oluyor. Bu, Sincan Sosyal Bilimler Akademisi'nde 1986'da yaptığı konuşmada akademisyenlere seslenen Sincan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Wang Enmao tarafından da şu sözlerle vurgulanmıştır: “Uygur ulusu (minzu) 'Türk milletinin büyük ağacının bir dalı değildir. Uygur milleti, Çin ulusunun (zhonghua minzu) büyük ağacında bir daldır. Türkoloji salt akademik bir konu değildir; içinde siyasi bir sorun da barındırmaktadır” (Bovington 2004: 361). Uygurların asla 'Türk milleti' ağacına ait olmadıklarını kanıtlamak için Çinli tarihçiler eski Uygurlar (*Ch. Huihu*) ve Türkler (*Ch. Tujue*) arasındaki farklılıklara atıfta bulunurken, Uygurlar (*Huihu*) ve Türkler (*Tujue*) arasındaki dilsel ve kültürel benzerliği ve de *Huihu* ve *Tujue* arasında ne dilde ne de gelenek ve göreneklerde hiçbir fark olmadığını söyleyen tarihsel kanıtları da görmezden gelirler.

Çin ulusu teorisinin bir diğer unsuru da Çin'in 'ebediyen bir birleşik devlet' olacağı ve sınırları içindeki topraklarının tümünün ezelden beri Çin'e ait olduğu ifadesidir. Ayrıca Çin ulusal anlatısı, Kazakistan'ın Balkaş Gölü'ne kadar olan doğu kısımlarının, Kırgızistan'ın kuzey kesimlerinin, Moğol Cumhuriyeti'ne ait toprakların, Rusya Federasyonu'nda yer alan Tuva Cumhuriyeti'nin ve diğer devletlerin bazı sınır bölgelerinin tarihsel olarak Çin'e ait olduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşıma dayanarak, Sincan'ın (Doğu Türkistan) eski çağlardan beri Çin'in ayrılmaz bir parçası olduğuna inanılmaktadır. Hatta 'Sincan' adı 'yeni sahiplik' veya 'yeni sınır' olarak çevrilmektedir ve Çinlilerin bu topraklarla yakın zamanlarda tanıştığı ve bu yüzden işgal ettiği toprakları "yeni sınır" olarak adlandırdığı görüşünü yansıtmaktadır.

Çin tarih yazımı, Uygurlar'ın kökenini ve anavatanla olan bağlantılarını da yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak yorumlar. Uygur tarihi, modern Uygurların eski Uygurlarla

özdeşleştirilmesi nedeniyle Çin merkezli tarih anlayışına kolayca dahil edilmiş görünüyor. Tarihin doğrusal ilerlemeci geleneksel bir yorumunu kullanan Çinli tarihçiler, modern Uygur ulusunun tek atalarının Eski Uygurlar (Ch. Huihe / Huihu) olduğunu iddia etmektedir. Başka bir deyişle, Uygur halkının kökeni Çinli yazarlar tarafından 'Uygur' etnik adıyla ilişkilendirilmiştir. (Eski) Uygurların tarihi, bilim adamları tarafından yüzyıllar boyunca incelenmiştir (Kamalov 2001: 10-26) ve farklı ülkelerden bilim adamları da bu çalışmalara katkıda bulunmuştur. XVIII. yüzyılında Avrupalı bilim adamları, Çin tarihi eserleri de dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan Uygurlarla ilgili anlatımların tercümesine dayanarak eski Uygurların tarih ve kültür araştırmalarının öncüleri oldular. XIX. yüzyılına gelindiğinde ise konu ile ilgili en detaylı çalışmaları yapan Rus bilim insanlarına diğer ülkelerden bilim insanları da katıldı. Eski Uygurların tarihi üzerine genişletilmiş literatür ise XX yüzyılında Çinli tarihçiler tarafından üretildi. Bu döneme ait eserlerin içeriği ve özellikleri Nebijan Tursun tarafından incelenmiş ve aydınlatılmıştır (Tursun 1997; Tursun 1998: 36-55). Bu analizden de anlaşılacağı gibi, Çinli tarihçilerin eserlerinde eski Uygur tarihinin tartışılması, 1930'larda eski Uygurların (Ch. Huihu) kökenine tamamen akademik bir ilgi olarak başladı, ancak 1940'larda Sincan'daki siyasi gelişmeler ve özellikle Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin (DTC) (1944-1949) Doğu Türkistan'ın en batıdaki üç ilinde (İli, Tarbagatay ve Altay) kurulması nedeniyle siyasi bir vurgu kazandı. Üç vilayetin bağımsızlık ilanı ve Doğu Türkistan'daki Türk Müslüman nüfusun, Sovyet destekli DTC liderleri tarafından dile getirilen Çin'den bağımsızlıklarını kazanma arzusu, Uygurların kökenini Uygurlar ve Çinli liderler arasındaki siyasi çekişmeler için son derece önemli bir konu haline getirdi. O zamanki anlaşmazlıklar, eski Uygurların kökeni etrafında yoğunlaştı.

Doğu Türkistanlıların eski Uygurlarla denkliği konusu sorgulanmadı ve tüm anlaşmazlık Uygurların eski Türklerle (Tujue) olan bağlantıları etrafında yoğunlaştı. Uygurların Türklerle ilişkileri konusundaki iki karşıt görüş, Uygur ulusunun kökeni hakkındaki karşıt görüşleri yansıtıyordu. Li Dungfang gibi Çinli bilim adamları, Uygurların Türklüğü ile ilgili argümanları sadece Çin tarihi kaynaklarından gelen yorumlara dayanarak reddettiler. Uygurları, Türklerle hiçbir ortak yanı olmayan, tamamen ayrı bir boy olarak tasvir etmek, Kuomintang Partisi yetkililerinin siyasi çıkarlarına hizmet etti. Hatta eyalet hükümeti başkanı Zhang Zhidong, DTC liderleri ile olan anlaşmazlıklarda bu argümanlara atıfta bulunarak Uygurlar'ın MS 840'tan sonra buraya göç ettikleri için Sincan'ın yerli halkı olmadığını iddia etti. Bu resmi görüşün dışında Uygurların Türk kökenli olduğunu ve bir Türk milletine ait olduğunu savunan diğer görüş ise 1940 yılında yayınlanan “Doğu Türkistan Tarihi”

kitabının yazarı Memtemin Buğra tarafından desteklendi ve kanıtlandı (Tursun 1998: 36-41; Buğra 1940).

1930-1940'larda bu ekseninde devam eden tartışmalar, eski Uygurlarla olan bağlantılarının, Doğu Türkistan'ın yerli nüfusunun anavatanlarına olan bağlarının doğruluğunun ispat edilmesinin en etkili yolu olduğunu açıkça gösterdi. Nitekim Çin tarihi kaynakları, 840 yılında Uygur İmparatorluğu'nun çöküşünü ve akabinde Uygur boylarının Moğolistan'dan Doğu Türkistan, Gansu ve Kuzey Çin'e (Ordos) ve daha küçük grupların da başka yerlere göçünü tespit etti ve kaydetti. Böylece 840 yılındaki göç, Çin Milliyetçi Partisi (Koumintag)'nin tarih inşasında anahtar bir olgu haline geldi, sonrasında ÇHC hükümeti tarafından da kabul edildi ve daha da geliştirildi. Çinli komünistler, göçebe Uygurların göç gerçeğini çok uluslu Çin tarihi hakkındaki Çin merkezli görüşe çok uygun buldular. Uygurlardan çok önce MÖ II. yüzyılında Sincan'da çoktan garnizonlarını ve kolonilerini kurmuş olan Han Çinlileri ile karşılaştırılarak, Uygurların Sincan'a yeni gelenler olarak tasvir edilmesi temel bir argümanları haline geldi. . Böylece Uygurlar, anavatanları Doğu Türkistan (Sincan) değil de Moğolistan olan, kendi topraklarının yerlisi değil de bu topraklara sonradan gelen göçmenlere kolayca dönüştü. Dolayısıyla, Uygurların (Ch. Wei-wu-er) kökenini göçebe Uygurlara (Ch. Huihu) benzetmek Çin ideolojisi için birincil önem kazandı. Buradan hareketle, Uygurların kökenine ilişkin Çin yaklaşımının asla bilimsel olmadığı, tamamen siyasi ve ideolojik bir inşaa olduğu ve tek amacı Uygurların anavatanları olarak gördükleri yerlere (Doğu Türkistan / Sincan) sahip olmadıklarını göstermek olduğu anlaşılmaktadır. Tarih Çinliler tarafından Uygurları vatanlarından mahrum etmek için kullanılmaktadır.

Uygur tarihçileri, Çin'in Uygurların etnogenezi ile ilgili tek taraflı ve siyasallaşmış görüşünü reddetmektedir. Uygur tarihçilerinin önerdiği iki karşıt tez, Turgun Almas tarafından Uygur ulusal tarih yazımının bir sembolü haline gelen 'Uygurlar' adlı kitabında dile getirilmiştir:

a) Uygurlar, Orta Asya kökenlidir, ancak Çinli değildir ('Uygurların anayurdu Orta Asya'dır).

b) Uygurlar, 'Orta Asya medeniyetini 'yaratan çekirdek ülkelerden biridir'' (Almas 1989: 1).

G. Bovington'ın belirttiği gibi, "Resmi tarih, Uygurların diğer gruplardan oluştuğunu, hala diğerlerini asimile ettiğini ve uzunca bir süredir yaşadıkları yere sonradan göç ettiğini anlatırken, Almas, Uygurları tarih-ötesi bir varlık -yani Duara'nın ifadesiyle birbiriyle aynı, zaman içinde gelişen milli özne' olarak tanımlıyor. Dahası, resmi tarihin iddia ettiği gibi

yüzyıllar boyunca seyyah olmak bir yana, Uygurların kesin bir vatanı olduğu konusunda ısrar ediyor. Son olarak Almas, Uygurların anavatanını günümüz uluslararası sınırlar üzerinden değil, tarihi coğrafya perspektifi üzerinden tanımlanmıştır.

Almas kitabında, tek bir cümleyle, Uygurları ana vatanı olan bir ulus olarak anlatır ve meşru bir şekilde hak iddia edebilecekleri sınırları spesifikleştirir” (Bovington 2004: 363). Yine Bovington'ın belirttiği gibi, Turgun Almas " İç Asya'da Türkçe konuşan halklar tarafından inşa edilen tüm imparatorlukların Uygur kökenli olduğunu iddia ediyor" (Bovington 2004: 364). Bu yaklaşımın temeli, yukarıda bahsedilen DTC'nin var olduğu dönemde (1944-49) Sovyet bilim adamları tarafından atıldı. 1947'de, DTC'nin zirvesindeyken, Sovyet dergisi Vestnik Drevnei İstorii (Antik Tarihin Habercisi), kendisinin yazdığı "Problemy istorii Vostochnogo Turkestana" (Doğu Türkistan Tarihinin Sorunları) başlıklı makalesini yayınladı ve burada Doğu Türkistan ile Orta Asya arasındaki ilişkinin yanı sıra Uygurlar ile diğer Orta Asya halkları arasındaki yakın ilişkiyi somutlaştırdı.

Uygurlar ve Sovyet Orta Asya halkları arasındaki tarihi bağlara dikkat çekmenin yanı sıra, Uygurların bugün Sincan bölgesinin gerçekten yerlileri olduklarını savundu. Bu sonuç, o dönemde Çin hükümeti tarafından yapılan siyasi iddialara doğrudan bir yanıt teşkil ediyordu (Kamalov 2007: 34-45). Eski Uygur nüfusunun, IX. yüzyılında göçebe Uygurların göçünden çok önce Doğu Türkistan'da yaşadığı fikrinin daha ayrıntılı ispatı Bernshtam'ın Almatı'daki 'Qazaq eli' Yayınevi tarafından Uygur dilinde ve Arap alfabesiyle yayınlanan "Uygur Halkının İlk ve Ortaçağ Tarihi Üzerine Yazılar" (Bernshtam 1951) adlı kitabında verildi. Bu kitap Ekim 1949'da Çin'de Komünistlerin iktidara geçmesi ve hemen ardından Rusya ve Çin arasında imzalanan 14 Şubat 1950 tarihli Çin- Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması nedeniyle dolaşımdan kaldırıldı. Daha sonraları S.E. Malov (Malov 1951:95-104), D. I. Tikhonov (Tikhonov 1966), A. Yu Yakubovskiy (Yakubovskiy 1947) gibi Rus akademisyenlerin ve Kazakistan'da yaşayan M. Kabirov (Kabirov 1975: 26-75), D. Isiyev (Isiyev 1995), G. Iskhakov, G. Baratova (Baratova-Iskhakov-Masanov 1986) gibi Uygur akademisyenlerin çalışmalarında Uygurların Doğu Türkistan'daki kadim varlığı anlatıldı. Geç Sovyet döneminde bazı Sovyet bilim adamları, günümüz Uygurları ile İç Asya'nın göçebe Uygurları arasındaki doğrudan bir bağlantı olduğu fikrini detaylıca analiz etmeye başladılar. Kendisi de Mançurya'dan gelen bir Rus göçmen olan A. G. Maliavkin, Uygur imparatorluğunun çöküşünden sonra Turfan'a kaçan Uygurların Uygur

olmadığını, “Uygur” adı ile de anılan Dokuz Oğuz budununa dahil başka bir boya ait olduğunu kanıtlamaya çalışan bir dizi kitap yayınladı.

Araştırmaları neticesinde Maliavkin, eski göçebe Uygurların günümüz Uygurlarının etnogeneze katılımının minimum düzeyde olduğu sonucuna vardı. 'Uygurlar' olarak adlandırılan eski ve yeni gruplar arasındaki tarihsel bağlantıların bu şekilde yorumlanması siyasi bir motivasyonu olduğu zamanlamasından anlaşılıyordu. Çünkü tam da Sovyet-Çin çatışmasının en yoğun olduğu dönemde duyurulmuştu ve bu sebeple yalnızca akademik bilginin üretilmesine duyulan bir istek değil, aynı zamanda Çin'in savunduğu Weiwuer Minzu (şimdiki Uygurlar) ve Huihu (eski Uygur) arasındaki doğrudan ilişkinin inşasına yönelik yoğun bir beklenti taşıyordu. Bu yaklaşım, tam olarak "throw out child with the dirty water" (yani kötü bir şeyden kurtulmak isterken iyi olanı kaybetmek) ifadesine karşılık geliyordu. A. G. Malyavkin'e göre, eski Uygurlar hiçbir iz bırakmadan tarih sahnesinden tamamen kayboldular.

Ancak Turfan Uygur Krallığında yaşayanların kendilerine "Uygurlar" dediği ve hatta komşuları Müslüman Karahanlıların da Turfan halkına aynı adla hitap ettiği ve bu bilgilerin Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde kayıtlı olduğu bilinmektedir (Koshghari 1963: 238, 255, 422). A. G. Malyavkin'in yorumu, Uygurlar hakkındaki yazılı kaynaklardan alınan bilgiler ve eski ve çağdaş Uygurlar arasında devamlılığın olmadığı yönünde varılan sonuç kaynak araştırmacılar tarafından doğrulanmadı, ancak post-Sovyet dönemde yayınlanan bazı ulusal anlatılarda taraftar buldu.

Eski ve günümüz Uygurlarının sürekliliği hakkındaki tartışmalarda, gerçek her zamanki gibi ikisinin arasındadır: tam olarak özdeşleşmiş oldukları görüşü reddedilirken, eski Uygurların modern Uygurların etnogenezinde, özellikle de Turfan, Karaşar, Kucha ve Komul (Hami) vahalarında yaşayan halkının etnogenezindeki önemli rolü reddedilemez.

Yukarıda gösterdiğimiz gibi, resmi Çin tarihçiliğinin yaptığı gibi, Sincan'daki Uygur halkının kökenini yalnızca eski Uygurlara bağlamak, tarihsel gerçekliğe uymamaktadır. Eski Uygurlar, Uygur etnogenezinin önemli bileşenlerinden yalnızca biridir, ancak diğerleri de mutlaka dikkate alınmalıdır.

Modern Uygurların oluşumundaki bir diğer önemli Türk unsuru ise Karahanlı Türkleriydi. Karahanlılar, devletlerini doğuda Kaşgarya (Sincan) ve batıda Mavaraünnehir ve Yedisu bölgesini (günümüz Orta Asya Cumhuriyetleri) kapsayan geniş topraklarda IX. yüzyılının ortalarında kurdu. Orta Asya'daki ilk Türk Müslüman devleti olan Karahanlıların

kökenine dair birçok farklı hipotez vardır. J. des Guinnes ve Ch.M. Franeius'a göre Karahanlı hanedanlığı Uygur kökenliydi, Rus araştırmacı V.V. Grigoryev ise ilk başta bu fikri desteklese de, daha sonra Karluklulardan geldiklerini ortaya attı. Aynı şekilde F. Grenard, Ed. Chavannes, O. Pritsak da hanedanı Karluklarla özdeşleştirdi. V.V. Barthold da başlangıçta Karahanlıların Karluklardan geldiğini savundu, ancak daha sonra onlara iki Türk boyu (Yağma ve Çiğil boyları) daha ekledi (Istoria Kirgizskoi SSR 1984: 290). Karluk boyu da Yağma boyu gibi göçebe Uygurlarla yakın bağlara sahipti ve tarihleri, göçebe Uygurlarla öylesine iç içe geçmişti ki kökenlerinin Uygurlara uzandığı görüşü Çin'de hem Uygur hem de Çinli akademisyenler tarafından yaygın olarak kabul edildi.

Ancak nasıl Uygur tarihçileri Karahanlı Türklerinin Doğu Türkistan'ın yerli halkı olduğundan hiç şüphe duymuyorsa, Çinli akademisyenler de Karahanlıların Uygurlarla ve Moğolistan'daki imparatorluklarının çöküşü ile bağlantısından şüphe duymuyorlar. Örneğin, Feng Jiasheng, Cheng Suluo ve Mu Guangwen, 'Uygurların Tarihsel Materyalleri Üzerine Kısa Bir Derleme' (1958 ve 1981) adlı çalışmalarında Karahanlı hanedanının tarihini "Batı göçünden sonra dağılma" başlıklı bölümde anlatmışlardır (Feng Jiashen, Cheng Suluo, Mu Guangwen 1981: 48-54). Daha sonra "Karahan Krallığı Tarihi" (1986) kitabının yazarı Wei Liangtao, Karahanlıları "birliğimizdeki Uygurlar (Çin – A.K.) tarafından tarihte kurulan ikinci krallık" olarak tanıtmıştır (Wei Liangtao 1986: 1). Aynı yazar, 840 yılında Uygur hanlığının yıkılmasının ardından Pan Tekin'in Karluklar'a kaçması neticesinde Karahanlı devletinin Yedisu bölgesinde kurulduğunu iddia etmektedir (Wei Liangtao 1986: 244).

Gördüğümüz gibi, Çin tarih yazımı, Karahanlıları Uygur kağanlığının halefi olarak görüyor, bu nedenle devleti Uygur krallığının bir parçası dolayısıyla Çin tarihinin bir parçası olarak kabul ediyor. Bu, bağımsız Orta Asya devletlerinde Yusuf Balasaghunski (Kırgızistan'daki Burana ile özdeşleşen Balasagun kasabasına atıfta bulunarak) olarak tanınan önde gelen Karahanlı yazar Yusuf Has Hacıp'in ve Divanü Lügat-it Türk'ün yazarı Kaşgarlı Mahmud'un çalışmalarını hızlandırmaya sevk etti (her ikisi de XI. yüzyılında yazıldı). Sung Hanedanlığından ayrılan ve Çin merkezli devletlerle düzenli diplomatik ilişkileri sürdürmeyen Karahanlı devleti, buna rağmen halen Orta Krallık'ın bir konusu ve birleşik Çin'in bir parçası olarak kabul edilmektedir. Uygurlarla olan bağlantıları, bu krallığın İç Asya'dan gelen göçmenler tarafından kurulduğu iddialarına zemin hazırlamaktadır.

Yukarıda daha önce bahsettiğimiz gibi, Uygur etnogenezinin en eski alt katmanı, Doğu Türkistan'ın vaha-devletlerinde yaşayan, yerli Hint-Avrupa (Hint-İran) halkları Toharlar ve Sakalardan oluşuyordu. Uzmanlara göre, Toharlar bu bölgeye MÖ II. yüzyılında yerleşmiş olabilirler. Uzun yıllar boyunca da Orta Asya'nın bu bölümüne egemen olan etnik grubu oluşturdular (Litvinski 1984: 11; Baratova-Iskhakov-Masanov 1986: 10). Toharların Doğu Türkistan'ın yerlisi olduğu sorgulanamayacağı ve Çinliler Xi-yu'ya Toharlılardan önce geldiklerini iddia edemeyecekleri için, Çin anlatısı onlara yerel insan topluluklarında hiçbir iz bırakmadan yok olmuş belirli bir egzotik kültür olarak bakıyor.

Benzer şekilde, Çinli tarihçiler, bugünkü Kazakistan ve Orta Asya topraklarından buraya gelen ve Doğu Türkistan'ın batı ve güney kısımlarına yerleşen, Italyanca konuşan Sakalarla kuzeydeki vahalara yerleşen Toharlar arasındaki herhangi bir bağlantıyı da görmezden geliyor. Bu arada, Uygurların genetik anlamdaki selefleri olan Toharlar ve Sakalar, Uygurların oluşumundaki en eski alt katmandır. Uygurları Han Çinlilerinden ayıran Avrupai fiziksel görünüm, Proto Hint-İranlı atalarından miras kalmıştır. Fiziksel atropologlara göre, Uygurlar çoğunlukla Pamir-Fergana tipi Avrupa (Kafkas) ırkına (Hotan ve Keriya ahalisi ve Taklamakan çölünün güney kısımları) ve Güney-Sibirya ırkına (Turkoid, batı-Asya tipi) (Kelpin, Aksu, Faizabad nüfusu ile Kami, Turfan ve Korla nüfusu yer yer karışmıştır) (Cheboksarov 1982: 123-124) mensuptur.

Ek olarak, Uygurların etnokültürel ortaklığı, atalarından miras kalan ve Doğu Türkistan'ın ekolojik koşulları tarafından belirlenen vahalarda sulu tarım gibi kendine özgü bir ekonomik ve kültürel faaliyet türüne dayanmaktadır. Uygur etnogenezinde en eskiye dayanan alt katmanların rolü, başta Özbekler olmak üzere diğer ilgili halklarda olduğu gibi, Uygurların maddi ve manevi kültüründeki İran-Tacik unsurlar üzerinden (adetler, gelenekler, müzikal ve dans sanatı, mimari, sözcüksel katman dili, şiir vb.) ifade edilmiştir.

Uygur etnogenezinin eski Hint-İranlı alt katmanı, sadece bu etnik gruba özgü tipik bir şey değildir. Orta Asya'nın tüm diğer Türk halkları, çeşitli oranlarda eski Hint-İran ve Türk unsurların karışımlarıdır. Kazak tarihçilerin Hint-İran Sakaları ve İskitlerin, Kazak halkının ataları olduğunu iddia ettiklerini, benzer şekilde Baktriyalıların, Soğdluların ve diğer İran halklarının Türk Özbekler tarafından asimile edildiğini iddia ettiklerini söylemek mümkündür.

Tabii ki, etnik tarihin siyasi tarihle örtüşmek gibi bir zorunluluğu yoktur, ancak Rus/Sovyet etkisi altında olduğu dönemde Orta Asya'nın ulus inşası süreci ve Sovyet tarih politikası nedeniyle, Orta Asya halklarının ulusal tarihleri onlar için oluşturulmuş olan siyasi

birimler üzerinden anlatılmıştır. Sovyet tarihyazımı, bu topraklarda şimdiye kadar var olan tüm etnik grupların ve siyasetlerin tarihini içeren bir anlatı temeli üstünde Kazak SSR, Özbek SSR vb. gibi Sovyet Cumhuriyetlerinin resmi tarihlerini yazma pratiği yapmış oldu. Pek çok kez bu ülkelerin resmi tarihleri birbiriyle çelişti, çünkü sonradan oluşturulan modern sınırlar devletlerin daha önce var olan sınırları ile örtüşmüyordu. Benzer bir şekilde, devletsiz Uygurlar eski köklerinden mahrum bırakılıyorlar ve Çin hükümeti ve Çin tarihçiliği tarafından, geçmişleri ve etnogenezleri bileşenlerinden yalnızca biriyle sınırlandırılıyor, yani tarihlerini öğrenme hakkında bile mahrum bırakılıyorlar.

Uygurların erken tarihi ve anavatanları hakkındaki Çin merkezli anlatı, geleneksel Çin tarih yazımının kullandığı Çin odaklı söylem ile sürdürülmektedir. Çin merkezli dünya ve dünya düzeni algısının kökleri ise Huanghe ve Yangzi nehirleri arasındaki bölgede yerleşmiş olan erken dönem Huaxia topluluğuna dayanmaktadır.

Shang-Yin döneminde (M.Ö. XVI-XI. yüzyıl) Han Çinlilerinin atalarının yaşadığı toplumunda oluşan dünya modeli, diğer herhangi bir yerleşik toplumda olduğu gibi ego-merkezli ve diğer halklara karşı anlayışsızdı. Bu halklar, ahlaki standartlara uymayan ve "insan" dan daha fazla "hayvan" özelliğine sahip olan "açgözlü", "savaşçı" vahşi barbarlar olarak tasvir edilmişti (Goncharov 1986: 8). Han halkının "barbarlar" üzerinde üstünlüğe sahip oldukları fikri, güçlü Han İmparatorluğunun en güçlü dönemlerinde (MÖ 206 - MS 220) daha da gelişti. Kendilerini çevreleyen dünyayla yoğun ilişkileri destekleyen Han hanedanı ve daha az ölçüde de olsa bu fikri destekleyen halefleri, Tang Hanedanlığı döneminde (MS 618-907) Çin'in imparatorluk ideolojisinin gelişimine katkıda bulundular. Dünya düzenine ait bu emperyal kavram, Çin merkezli son Çing (Mançu) İmparatorluğu'nun (1911-1912) sonuna kadar tarih yazımını etkiledi, ancak dağılmasının ardından bile Çin merkezli dünya görüşü var oldu ve hala farklılaşmış biçimlerde de olsa varlığını sürdürüyor. Geleneksel emperyal dünya görüşü, Çin Milliyetçiliğine (1912-1949) ve Komünist ideolojilere (1949'dan beri) dönüştürüldü.

Çin devlet ideolojisinin temelini oluşturan temel siyasi doktrinlerden biri, "Monarşi ile Yönetilen Dünya" doktriniydi. Diğer tüm yaklaşımları ve yorumları çerçeveleyen bu doktrinin temel ilkesi, evrenin eşit olmayan iki parçaya bölünmesiydi: Yani "Middle Kingdom" Orta Krallık (Ch. Zhongguo) olarak adlandırılan Çin bir yanda ve onun çevresi olarak görülen dünyanın geri kalanı diğer yanda olacak şekilde bir ayrım öngörülüyordu. "Orta Krallık" medeni Han halkı tarafından doldurulurken, çevre olarak adlandırdıkları dünyanın geri

kalanında ise 'barbarlar' yaşıyordu. Dünya üzerindeki hakimiyet ve düzenin sürdürülmesi görevi ise Orta Krallığın yüce ve kutsal hükümdarına- yani Çin İmparatoruna- emanet edildi. Bu yüce kralın göklerle bağlantılı olduğu kabul edildi.

Kutsal statüsünü ise Cennette doğmuş ve herkese hükmetmek için "Cennetten emir" (Ch. Tianming) alan Cennetin Oğlu (Ch. Tianzi) olduğu fikriyle vurgulandı. İmparatorun gücü, bu nedenle, ilahi olarak algılandı, bu nedenle evrensel, her şeyi kapsayan ve yalnızca Orta Krallık sakinlerini değil, aynı zamanda "dünyanın dört bir yanındaki tüm barbarları" yani dünyanın geri kalanını da kapsayan bir güç olarak görülüyordu. Böylece, Cennetin Oğlu'nun gücü, Göksel (Celestial) İmparatorluğun sakinlerine ve onun dışında yaşayan herkese eşit olarak yayıldı.

"Barbarlar", Çinliler tarafından, yalnızca insan görünümüne sahip, ancak içsel olarak hayvanlara yakın olan yarı insanlar olarak algılandı. "Monarşi ile Yönetilen Dünya" teorisine göre, imparatorun sahip olduğu iyi güç 德 "barbarları" dönüştürücü etkiye sahip olmasını sağlıyordu. Evrendeki genel düzen, imparatorun doğru yönetimiyle sağlanmış ve sürdürülmüştü. Bu düzene uyulduğunda, Çin ile "barbarlar" arasındaki ilişki "haraç(vergi) ilişkisi" biçimini almak zorunda kaldı. "Barbarlar" Cennetin Oğlu'nun "tebaası" idi ve karşılığında bir "haraç" sunarak sarayda düzenli olarak görünmek, karşılığında unvanlar ve onursal mevkiler almak zorunda kaldılar. Bununla birlikte, gerçekte, "yabancılar" her zaman Çin hükümdarına bağlı olduklarını ifade etmediler. Bunun sonucunda, onlar Cennetin iradesine karşı çıkan isyancılar ve Cennetin Oğlu'nun dönüştürücü etkisini kabul etmek istemeyerek yoldan çıkanlar olarak ilan edildiler.

İmparator, dünyayı ahenkli bir düzene sokmak için, isyankar tebaasını gücüyle cezalandırdı ve asi tebaasına barış getirdi, ardından dünya yeniden uyum içine girdi. Çinlilerin dünyanın geri kalanına üstünlüğünü ortaya koyan bu teori, Çinlilerle yabancılar arasındaki ilişkilerde eşitliğe izin vermedi. Bununla birlikte, uygulama her zaman teoriye uygun değildi ve Çin genellikle yabancılardan daha zayıf kaldı ve 'barbarlarla' eşit anlaşmalar yapmak zorunda kaldı. Bu durum, A. S. Martinov tarafından, emperyal ideolojinin bir "çarpıtması", "deformasyonu" olarak değerlendirilir ve yine de onu dünya düzeni kavramı açısından görmeye devam eder (Martinov 1981: 10-11).

Antik çağlardan Çinli tarih yazarları, yukarıda tanımlanan emperyal Çin merkezli ideoloji geleneğinin retoriklerini kullandılar ve Çin ile diğer halklar ve hatta bağımsız devletler arasındaki herhangi bir ilişkiyi 'haraç ilişkileri' terminolojisinde açıkladılar. Düzenli diplomatik ve ticari ilişkiler haraç olarak nitelendirilmiş ve İmparatorun sarayına elçi gönderen tüm ülkeler

Çin tebaası olarak görülmüştür. Bu hiçbir şekilde usta-özne ilişkisinin olmadığı anlamına gelmez, bununla beraber öznellik düzeyi ancak gerçek durumun analizi ve Çin kayıtlarının mümkün olan diğer dillerdeki tarihsel kayıtlarla karşılaştırılması yoluyla tespit edilebilir. Komünist Çin tarih yazımı, Uygurlar ve ataları da dahil olmak üzere etnik azınlıkların devlet olmalarına yer bırakmadan, Çin tarihi eserlerinin Çin merkezli anlatımlarını temizledi. Bu eğilim, Amerikalı bilim adamı Gardner Bovington tarafından fark edildi ve 'Tartışmalı tarihler' adlı makalesinde 1981'de yayınlanan, "Uygurlar Üzerine Tarihsel Materyallerin Kısa Derlemesi" adlı kitabının ikinci baskısında yazarlarının bazı ifadelerinin nasıl ÇKP'nin çizgisine göre düzeltiltiğini anlattı. Örneğin, 1956 tarihli orijinal çalışmada, 8. yüzyılında Uygurların "kendi başlarına büyük bir bağımsız hanlık kurduklarının" belirtilmesine rağmen yeni versiyonda "ama sonunda Tang Hanhai himayesinin bir parçası haline geldiler" eklemesi yapılmıştır (Gardner 2004: 360).

Benzer şekilde Sincan'ın Çing İmparatorluğu tarafından "ilhakı" kavramı (*Ch . Hebing*) "birleşme" olarak (*Ch Tongyi*), yine Uygur devletlerinin "feodal ülkeler" (*Ch ile. Fengjian guojia*) olarak tanımı da "yerel rejimler"(Ch. difang zhengquan) olarak değiştirilmişti (Gardner 2004: 360).

SONUÇ

Bir etnik grup veya ulus olarak Uygurların doğuşu günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nin bulunduğu Doğu Türkistan topraklarında gerçekleşmiştir ve Uygurlar bu bölgeyi anavatanları olarak kabul etmektedir. Etnogenezleri veya kökenleri ilk ve ortaçağda Tarım Havzasının (Tarım Basın) yerleşik vahalarında bulunan farklı etnik grupları içerse de, içlerindeki en eski alt katman Toharlar, Sakalar, Soğdlular gibi Hint-İranlılara dayanmaktadır. Özellikle Ortaçağın erken dönemlerinde Doğu Türkistan, Türk etnogenezi bölgesine dönüşmüştür: En büyükleri göçebe Uygurlar ve Karluklar olan çeşitli Türk boyları, yerel Hint-İran vaha devletlerindeki nüfusu asimile etmişti.

Moğollar, Dolaniler, Lobnorlular gibi diğer bazı Türk grupları ise son yüzyıllarda Uygur etnik kökenine dahil edilmişti. Uygurların vatani, Çing İmparatorluğu tarafından işgal edildiği 1759 yılına kadar uzun bir süre bağımsız bir gelişim süreci yaşamıştır. Bu bağımsız süreç, Han ve Tang Hanedanlıkları sırasında yalnızca iki kez kısa süreli kesintiye uğramıştır. Uygurlar, Orta Asya halkları arasında kurdukları uzun ömürlü devletleriyle tanınmalarına rağmen Çin hükümeti, Uygurları hiçbir zaman bağımsız bir devlet kurmamış etnik bir azınlık olarak tasvir eden tek taraflı bir tarih anlatımı yaratmıştır.

Çin ideolojisi, Uygurların Doğu Türkistan'ın yerlisi olmadıklarını iddia ederek Uygurları anavatanlarındaki haklarından mahrum etmektedir. Ayrılıkçı bir isim olduğu iddiasıyla 'Türkistan' ismini reddederek, bu bölgenin çok eski zamanlardan beri Çin'e ait olduğunu ve onun ayrılmaz parçası olduğunu dünyaya kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu iddiaları tutarlı hale getirmek için, Çin ideolojisi günümüz Uygurlarını yalnızca VIII-IX yüzyıl arasında hanlıklar kuran ve bu hanlıkların çöküşünden sonra Doğu Türkistan'a göç eden göçebe Uygurlara bağlamaktadır.

Çin'in tek taraflı tarih yorumu fazlasıyla siyasallaşmıştır ve Uygurları kendi vatanlarına yabancı insanlar olarak tanıtmayı amaçlamaktadır. Aslında, Türk halklarına mensup olan Uygurlar ile Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar ve diğer Orta Asya halkları arasında çok fazla ortak nokta bulunmaktadır. Anavatanlarında ve farklı ülkelerde yaşayan Uygur akademisyenler ise Uygurların tarihi hakkında kendi görüşlerini geliştirdiler, ancak Çin hükümeti Uygur tarihinin herhangi bir alternatif versiyonuna tahammül etmemekte ve muhalifler cezalandırılmaktadır. Çin Hükümeti, özellikle 2016'dan sonra etnik kimlik ve kültürlerini bulmaya çalışan Uygurlara karşı daha saldırgan bir şekilde zulmetmeye ve tamamen asimile etmeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

Adeeb 2015 - Adeeb Kh. Özbekistan'ın Oluşumu. Ithaca: Cornell University Press, 2015. - 402 s.

Almas 1992 - Almas T. Uyghurlar [Uygur]. Cilt I. Almatı, 1992. - 224 s.

Barthold VV Istoriya turetsko-mongolskikh narodov [Türki-Moğol halklarının Tarih], Sochineniya. Moskva: Nauka, 1968. S. 195-229.

Baratova-Iskhakov-

Masanov 1986 - Baratova G., Iskhakov G., Masanov N.K voprodu ob istoriko-kulturnom razvitii Vostochnogo Turkestana (IX-XII yüzyıl). Nauchno-analiticheskiy obzor. [Doğu Türkistan'ın tarihi ve kültürel gelişimi konusuna. Bilimsel-analitik araştırma]. Alma-Ata: Nauka KazSSR, 1986. S. 3-24.

Bernshtam 1947 - Bernshtam BİR Problemi istorii Vostochnogo Turkestana [Eskiçağ Tarihi Problemleri EAS Türkistan'ın], Vestnik Drevnei istorii (Antik Tarih Herald). # 2. 1947. S. 52-71.

Bernshtam 1951 - Bernshtam AN Uygur halqining qedimqi ve ottura esir tarihi qissiliri [Antik ve Ortaçağ Uygurları Tarihi]. Almuta: Qazaq eli , 1951. - 279 s.

Bovington 2004 - Bovington G. 'Tartışmalı Tarihler', Sincan: Çin'in Müslüman Boderland'ı. Ed. S. Frederick Starr tarafından. New York: ME Sharpe, 2004. S. 353-374.

Brophy 2016 - Brophy D. Uygur Ulusu: Rusya-Çin Sınırında reform ve devrim. Harvard University Press, 2016. - 368 s.

Buğra 1940 - Buğra Memtimin. Sherqi Turkistan tarihi [Doğu Türkistan Tarihi]. Srinagar: Bruka Parlis Başmakhanesi, 1940. - 661 s.

Cheboksarov 1982 - Cheboksarov NN Etnicheskaya antropologiya Kitaya (rasovaya morfologiya sovremennogo naseleniya) [Çin'in Etnik antropolojisi (modern nüfusun ırksal morfolojisi)] Moskva: Nauka, 1982. - 302 s.

Drompp 2005 - Drompp M. Tang Çin ve Uygur İmparatorluğunun çöküşü. Brill: Leiden-Boston, 2005. - 366 s.

Ecsedy 1980 - Ecsedy H. T'ang Döneminde Karlukların Tarihine Bir Katkı // *Acta Orientalia Hungaricae*. T. XXXIV. 1980. S. 23-37.

Feng Jiasheng ve diğerleri 1981 - Feng Jiasheng, Cheng Suluo , Mu Guangwen 冯家昇 , 程溯 , , 穆广文。维族史料简编。[Uygurlar Üzerine Tarihi Materyallerin Kısa Derlemesi] 。上册. Cilt I.北京：人民出版社，1981. - 177 页。

Gabain 1973 - Gabain A. von. Das Leben im uighurischen Königreich von Qoço (850-1250). Wiesbaden: Otto Harrossowitz, 1973. - 251 s.

Goncharov 1986 - Goncharov SN Kitayskaya srednevekovaya diplomatiya: otnosheniya mexhdu imperiyami Jin i Sun 1127-1142 [Çin ortaçağ diplomasisi: Jin ve Sung arasındaki ilişkiler]. Moskva: Nauka, 1986. - 168 s.

Haneda 1978 - Haneda Akira. Giriş // *Acta Asiatica*. Doğu Kültürü Enstitüsü Bülteni. Toho gakkai. Tokyo, 1978. S. 1-21.

Isiyev 1995 - Isiyev D. Uygur tarikhı [Uygur tarihi]. Almuta, 1995. - 172 s.

Istoria Kirgizskoi SSR 1984 - Istoria Kirgizskoi SSR [Kırgız SSR Tarihi]. T.1. Frunze: Kırgızistan, 1984. - 798 s.

Kabirov 1975 - Kabirov MN Ocherki istorii uygurov Sovetskogo Kazakhstanstana. Alma-Ata: Nauka KazSSR, 1975. - 283 s.

Kaidarov 1969 - Kaidarov A. Razvitiye sovremennogo uygurskogo literaturnogo yazyka [Modern Uyгур dilinin gelişimi]. Cilt I. Alma-Ata: Nauka Kaz SSR, 1969. - 359 s.

Kamalov 2001 - Kamalov A. Drevniye uyguru. VIII-IX vv. [Eski Uyğurlar. VIII-IX cc.]. Almatı: Nash mir, 2001. - 216 s.

Kamalov 2007 - Kamalov A. Orta Asya Ortaklığının bir parçası olarak Uyğurlar, Uyğurları Çin ile Orta Asya Arasında Konumlandırıyor. Ed. I. Beller -Hann, C. Cesaro, R. Harris, JS Finley tarafından. Ashgate, 2007. S. 31-48.

Kamalov 2016 - Kamalov A. 'Semirech'ye'de Uyğur Ulusal Tarihinin Doğuşu', Oriente Moderno. Cilt 96, sayı 1. 2016. S. 181–196.

Kamalov 2017 - Kamalov A. Tyurki i irantsi v Tanskoi imperii [Tang İmparatorluğu'ndaki Türkler ve İranlılar]. Almatı: Mir, 2017. - 384 s.

Koshghari 1963 - Koshghari Mahmud. Divonu lughotit Türk. T. 2. Taşkent: Özbekiston SSR fanlar akademiyasi nashriyoti, 1963 - 463 s.

Litvinski 1984 - Litvinski BA 'Istoricheskiye sud'bi Vostochnogo Turkestana i Sredney Azii' [Doğu Turekistan ve Orta Asya'nın tarihi kaderi], Vostocnoi Türkistan i Srednyaya Aziya [Doğu Türkistan ve Orta Asya]. Moskva: Nauka, 1984. S. 4-28.

Malov 1951 - Malov SE Pamiatniki drevnetyurkskoi pismennosti. Moskva-Leningrad: Isd-vo Akademii nauk SSSR, 1951. - 451 s.

Martinov 1981 - Martinov AS O razlichnikh podkhodakh k problem vzaimootnosheniy impatorskogo Kitaya s vneshnim mirom, Obshestvo i gosudarstvo v Kitaye. Materiali XII nauchnoi konferentsii. Moskva: Nauka, 1981. S. 3-12.

Pinks 1968 - Pinks E. Die Uiguren von Kan-chou in der frühen Sung Zeit (960-1028). Wiesbaden: Otto Harrosowitz, 1968. - 226 s.

Syroyezhkin 2003 - Syroyezhkin KL Mify i realnost 'etnicheskogo separatizma v Kitaye i bezopasnost Tsentralnoi Azii [Mith ve Çin'deki etnik ayrılıkçılığın gerçekliği ve Orta Asya'nın güvenliği]. Almatı: Daik-Press, 2003. - 736 s.

Tikhonov 1966 - Tikhonov DI Khoziyastvo i obshestvenniy stroi Uygurskogo gosudarstva X-XIV vv. Moskova: Nauka, 1966. - 291 p.

Tursun 1998

- *Tursun N. Voprosi politicheskoi istorii uygurov v kitaiskoi istriografii* [Çin tarih yazımında Uygurların siyasi tarihi sorunları]. Moskva, 1998. - 170 s.

Tursun 1977 - *Tursun N. Voprosy etnogeneza uygurov v kitayskoi istoriografii* [Çin tarih yazımında Uygur etnogenezi sorunları]. Moskva, 1977. - 80 s.

Vostochniy Turkestan 1988 - *Vostochniy Turkestan v drevnosti i rannem srednevekov'ye. Ochreki istorii* [Eski ve orta çağda Doğu Türkistan. Tarihsel makaleler]. Moskva: Nauka, 1988. - 452 s.

Vostochniy Turkestan 1992 - *Vostochniy Turkestan v drevnosti i rannem srednevekov'ye. Etnos. Yazık. Religii* [Eski ve orta çağda Doğu Türkistan. Etnik köken. Dil. Dinler]. Moskva: Nauka, 1992. - 687 s.

Vostochniy Turkestan 1995 - *Vostochniy Turkestan v drevnosti i rannem srednevekov'ye. Khoziastvo, materialnaya kultura* [Eski ve ortaçağda Doğu Türkistan. Ekonomi, maddi kültür]. Moskva: Nauka, 1995. - 523 s.

Vostochniy Turkestan 2000 - *Vostochniy Turkestan v drevnosti i rannem srednevekov'ye. Architectura. Iskusstvo. Kostyum* [Eski ve orta çağda Doğu Türkistan. Mimari. Sanat. Kostüm]. Moskva: Nauka, 2000. - 584 s.

Yakubovskiy 1947 - *Yakubovskiy A. Yu. "Arabskiye i persidskiye istochniki ob uygurskoim Turfanskom knyazhestve v IX-X vekah", Trudi otdela istorii, kulturi i iskusstva Vostoka. T. IV. Leningrad, 1947. S. 423-443.*

Yudin 2001 - *Yudin VP Tsentralnaya Aziya v XIV-XVIII vekakh glazami vostokoveda* [XIV-XVIII cc. Oryantalist gözünden]. Almatı: Daik-Press, 2001. - 384 s.

Wei Liantao 1986 - 魏良弢. 喀喇汗王朝 史稿 [Karahhan Hanedanlığı Tarihi]. 乌鲁木齐: 新疆人民出版社, 1986. S- 249 页。

ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN'DA UYGULADIĞI ASİMİLASYON VE SÖMÜRGE POLİTİKASI

Alimcan İNAYET

Ege Üniversitesi, İzmir, TÜRKİYE

Nurettin ÖĞDÜLMÜŞ

Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği

İstanbul, TÜRKİYE

Mançu-Qing imparatorluğu 1884 yılında Doğu Türkistan'ı işgal ederek adını "Xinjiang / Şinciang" (Yeni Hudut) olarak değiştirip Çin'in bir eyaleti ilan etmiştir. 1880'lere kadar Doğu Türkistan'daki idari sistemin Çin'dekinden farklı olması da aslında bölgenin imparatorluğun bir parçası olmadığını göstermektedir (Millward 2017: 98-99). İşgalden sonra Doğu Türkistan'da Çin'dekine benzer idari sistem uygulanmaya başlamıştır. Mançu-Qing yönetimi ayrıca Müslüman Uygur Türklerini asimile etmek planıyla bölgeye Çinli göçmen yerleştirmeye, Konfüçyus düşüncesi merkezli Çince eğitim veren okullar (xue-tang 学堂) açmaya başlamıştır. Çünkü Mançu-Qing yönetimi asimilasyonu Doğu Türkistan'ı kontrol altında tutmanın, Çin'e batıdan gelecek tehlikeleri bertaraf etmenin bir çaresi olarak görmüştür (Millward 2004: 63; Wu 2006: 85-86).

1911 yılında Mançu-Qing imparatorluğu yıkılıp Çin Cumhuriyeti kurulduktan sonra da Çin yönetiminin Doğu Türkistan'ı işgal ve bölgedeki Uygurlara yönelik asimilasyon politikası değişmemiştir. Çin devrimcileri / milliyetçileri batı siyasi literatüründeki "demokrasi", "özgürlük" ve "ulus-devlet" gibi değer yüklü kavramlardan "ulus devlet" kavramını benimsemişler, buradaki "ulus" kavramını da "ırk" olarak algıladıkları için, aslında ulusal kimlik olması gereken "Çin milleti"ni sadece "Han Çinlisi"nden ibaret kabul etmişler ve Çin'deki diğer milletleri asimile etmeyi büyük bir ulus ve ulus-devlet inşa etmenin bir gereği olarak görmüşlerdir (Wu 2006: 363). Sun Yatsın'ın "asimilasyon teorisi" (同化论 / 同化主) bu bağlamda okunmalıdır. 1949 yılında Çin komünistleri Milliyetçi Çin iktidarını devirip kontrolü ele geçirdikten sonra daha önceki iktidar dönemlerindeki asimilasyon politikasını güncelleştirerek uygulamaya koymuş, işe önce Doğu Türkistan'a Çinli göçmen yerleştirmekten başlamıştır. 1949 yılından önce Uygur Türklerinin Doğu Türkistan'ın genel nüfusundaki oranı yaklaşık yüzde 80, Çinlilerin yüzde 5,5 iken, 1982 yılına gelindiğinde, bölgedeki Uygurların nüfusu yüzde 45,8'e düşmüş, Çinli nüfusu ise yüzde 40,4'e ulaşmıştır.

Population of Xinjiang in 1941

<u>Etnic Group</u>	<u>Population</u>	<u>Percent</u>
Uyghur	2,984,000	80,0
Kazak	326,000	8,7
Han	187,000	5,0
Hui	92,000	2,5
Kyrgyz	65,000	1,7
Others	76,000	2,0
Total	3,730,000	100

(**Kaynak:** Stanley W. Toops. “The Demography of Xinjiang”. **XINJIANG China’s Muslim Borderland**. S. Frederick Starr, Editor, M.E. Sharpe Armonk, New York, London, Enland, 2004, p. 245)

Tablo-1-12: 1946 yılındaki Şıncang Milliyetlerinin Nüfusları

Milliyetler	Nüfusları	Oran
Uygur	3,067,804 (Bunların içinde Tarançılar 79,276)	76,5%
Kazak	438,575	10,9%
Kırgız	65,923	1,4%
Döngen	99,607	2,5%
Han	222,401	5,5%
Moğol	59,686	1,5%
Salur	2,506	0,1%

Mançu	700	0 %
Şibo	10,626	0,3 %
Tatar	5,624	0,1 %
Özbek	10,224	0,3 %
Tacik	8,210	0,2 %
Rus	19,392	0,5%
Toplam	4,011,278	100 %

(Kaynak: 吳啟訥，新疆：民族認同、國際競爭與中國革命 1944 - 1962，國立臺灣大學歷史學研究所博士論文，學號：D86123006，中華民國九十五年七月，s. 702)

Tablo1-13: 1953 – 1964 – 1982 yıllarındaki Şincang Milliyetlerinin Nüfusları

Milliyetler / Yılı / Oranı	1953		1964		1982	
Uygur	3,640,000	74,7%	4,021,200	54,0%	5,995,000	45,8%
Han	299,000	6,1%	2,445,400	32,9%	5,284,000	40,4%
Kazak	492,000	10,1%	501,400	6,7%	903,000	6,9%
Döngen	150,000	3,1%	271,000	3,6%	567,000	4,3%
Kırgız	68,000	1,4%	69,000	0,9%	112,000	0,9%

(Kaynak: 吳啟訥，新疆：民族認同、國際競爭與中國革命 1944 - 1962，國立臺灣大學歷史學研究所博士論文，學號：D86123006，中華民國九十五年七月，s. 702; Stanley W. Toops. “The Demography of Xinjiang”. **XINJIANG China’s Muslim Borderland**. S. Frederick Starr, Editor, M.E. Sharpe Armonk, New York, London, Enland, 2004, p. 246)

2000 yılına ait resmi rakamlara göre Doğu Türkistan'da etnik Çinli nüfusu 7,490,000'e ulaşmıştır. Bununla birlikte, Çin yönetimi Doğu Türkistanlıların nüfuslarını az göstermeye büyük çaba harcamıştır. “Central Asian Review” dergisinin 1957 yılı sayısına göre, 1947 senesinde Doğu Türkistan’da yapılan nüfus sayımında Doğu Türkistan nüfusunun 6,5-7 milyon civarında olduğu görülmüştür. 1940 yılında yabancı ülkeden gelen araştırmacıların verilerine göre de Doğu Türkistan’ın nüfusu 7 ile 8 milyon civarında olup bunların çoğu Uygur Türkleridir (Saray 2015: 39). Ancak Çin komünist yönetiminin 1953 yılında açıkladığı resmi rakamlarda ise Doğu Türkistan nüfusu 3,640,000 olarak gösterilmektedir (Saray 2015:37). 2010 yılındaki resmi rakamlarda ise Uygur Türklerinin nüfusu 10,069,346 olarak gösterilmiştir.¹ Burada ya nüfus gizlenmektedir ya da Uygur Türkleri sistematik soykırıma maruz kalmaktadır.

Çin komünist yönetiminin Doğu Türkistan’da attığı ikinci adım yerüstü ve yer altı kaynaklarını sömürmek olmuştur. 1949 yılında Doğu Türkistan’a giren Çin Kuruluş Ordusu’na mensup 1. kolordu ve 24. kolordu olmak üzere toplam 175,000 asker bölgenin en verimli topraklarına yerleştirilmiştir (Kang 2014). Adına Bingtuan (Xinjiang Üretim ve İnşa Kuvvetleri) denen bu askeri birlikler doğrudan Çin Merkezi Hükümetine bağlı olup Uygur Özerk Bölgesi hükümetine tabi değildir. 1966 yılında bu birliğe bağlı nüfus 1,480,000’e ulaşmıştır (Tuna 2012: 78). İlk başta iki bölgede kurulan bu birlik 2010 senesine geldiğinde 74300 km2 toprağa ve 2,607,184 nüfusa sahip özel bir askeri birlik haline gelmiştir². Bu askeri birlik Cungan havzası ve Tarım havzası gibi verimli topraklarda tarımsal üretim yaparken, aynı zamanda petrol ve diğer doğal zenginliklerin çıkarılmasında da öncü olmaktadır.

Doğu Türkistan yer altı ve yerüstü kaynakları bakımından zengin bir bölgedir. Doğu Türkistan’da şu ana kadar tespit edilen maden türü 138 olup, Çin’deki maden türünün 78%’ini oluşturmaktadır (Zari 2013: 14). Kullanılan madenler ise Çin’in 85%ini teşkil etmektedir. Rezerve bakımından çok zengin olan madenler krom, tuz, demir, taş pamuğu, mangan, bakır, silisyum, kurşun, pirlanta, altın, gümüş, kömür ve uranyumdur (Adıbelli 2008:18). Bunların çoğu Çin’de bulunmayan madenlerdir (Zari 2013:2). Bütün madenler Doğu Türkistan’dan çıkartılıp kullanılabilir hammadde haline dönüştürüldükten sonra Çin’deki fabrikalara taşınmaktadır. Madenlerin çıkartılması ve işlenmesinde ise yerli halka hiçbir şekilde izin

¹ National Bureau of Statistics of China tarafından Altıncısı düzenlenen nüfus sayımı sonuçları: http://www.stats.gov.cn/tjsj/tjgb/rkpcgb/qgrkpcgb/201104/t20110428_30327.html

² 2010 年兵团第六次全国人口普查暨兵团人口统计调查主要数据公报. 《兵团日报》, 2011 年 12 月 29 日 (29.12.2011 tarihli Bingtuan Gazatesi).

verilmemektedir. Bu zengin kaynaklar Çinliler tarafından karşılıksız götürüldüğü için, Doğu Türkistanlılar ekonomik olarak edilgen duruma düşmüşlerdir.

Enerji kaynakları açısından çok zengin olan Doğu Türkistan'da jeolojik uzmanların verdiği bilgilere göre toplam 60 milyar ton petrol rezervi bulunmaktadır (Adıbeli 2008:18). 2015 senesinin verilerine göre Doğu Türkistan'daki dört büyük petrol havzasından toplam 27 milyon 880 bin ton ham petrol Çin'e taşınmıştır. 2020 senesinde ise Çinliler bu miktarı petrolde 29 milyon tona, doğal gazda ise 36 milyar metre küpe ulaştırmayı planlamaktadır³. Çin'in yıllık petrol istihsalinin 60%'ından fazlasının Doğu Türkistan'dan çıkartılmaktadır (Saray 2015:28). Doğal Gaz ise toplam 7378 km uzunluğundaki üç büyük boru hattıyla Shanghai, Fujian, Guangzhou bölgesine her sene 30 milyar metre küp miktarında taşınmaktadır.⁴ Doğu Türkistan'da çıkartılan bu petrol hiçbir şekilde bölge halkının sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda kalkınması için harcanmamaktadır.

Doğu Türkistanlıların iş yapması, üretim yapması ve diğer ticaretleri olabildiğince zorlaştırılmakta, zengin olmaya çalışanlar çeşitli iftiralarla tutuklanıp hapse atılmaktadır. 2017 senesi Nisan ayından itibaren “mesleki eğitim merkezi” adı altında kahiri ekseriyetini erkeklerin ve genç kadınların oluşturduğu 4 milyondan fazla Doğu Türkistanlı cezalandırma kamplarına atıldığı için yerli halkın üretim ve ticaret faaliyetleri tamamen durmuştur. Doğu Türkistanlıların yurt dışı ile olan bağlantısı kesildiği için dış ticaretle uğraşanların da ekonomik faaliyetleri sıfırlanmıştır.

2017 yılından itibaren Doğu Türkistan'da kurulan sözde “mesleki eğitim merkezi” adı verilen toplama kamplarında zorla tutulan milyonlarca Doğu Türkistanlının organları üzerinden organ ticareti sektörü gelişmiş, Müslüman Türkler Çin organ ticaretinin önemli kaynağı haline getirilmiştir. Nanhong havayollarının açıklamasına göre Çin'in en çok organ taşındığı bölge Doğu Türkistan'dır. Havaalanında organ taşıma hattı kurularak, taşımanın daha hızlı olması gerçekleştirilmiştir.

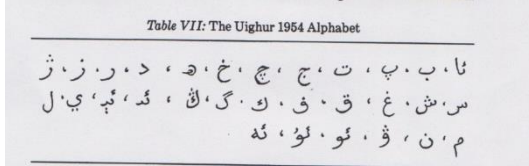
Çin komünist yönetimi Doğu Türkistan'ı nükleer deneme merkezi haline getirmiştir. 1964 yılından 1996 yılına kadar olan zaman zarfında Doğu Türkistan'da 46 kez nükleer deneme yapılmıştır. Radyoaktif maruz kalarak hayatlarını kaybetmiş insanların sayısı 190,000, radyasyondan etkilenen insanların sayısı 1,290,000 olarak tahmin edilmektedir. (Jun 2009: 13).

³ Çin Merkezi Hükümetinin Resmi sitesi: <http://uyghur.people.com.cn/156325/15563726.html>

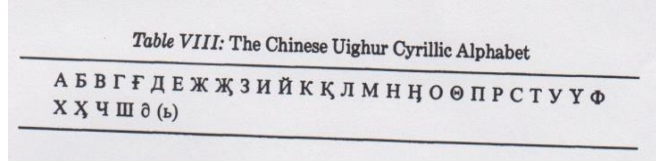
⁴ http://www.uygcnr.com/xwzx/zdxw/201210/t20121017_395503.html

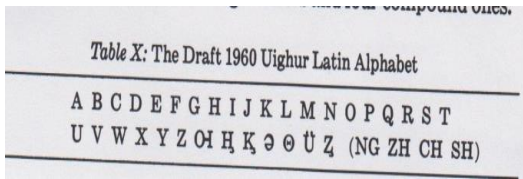
Çin yönetimi Uyгур dili ve alfabesine ciddi müdahale etmiştir. 1949-2000 yılları arasında Uyğur alfabesi 4 defa değiştirilmiştir. Bunlar şunlardır: Kril alfabesi, Latin (Çince Pinyin) alfabesi, Arap alfabesi (Wei 1993: 249-322) ve 2000’li yıllardaki "bilgisayar alfabesi" ya da "Yeni Uyğur Latin Alfabesi"dir.

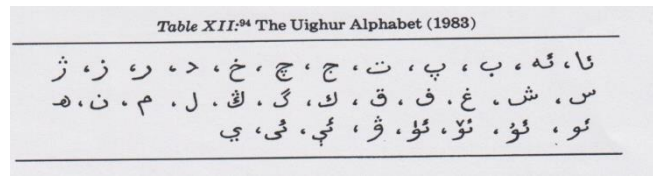
(Wei 1993: 267)

(Wei 1993: 282)

(Wei 1993: 291)

(Wei 1993: 309)

ULY harfler sırayla, şunlardır:

Büyük harf	bir	E	B	P	T	J	CH	X	D	R	Z	ZH	S	SH	GH	F	S	K	G	NG	L	M	N	H	O	U	O	Ü	W	Ê	ben	Y
Küçük harf	bir	e	b	p	t	j	ch	x	d	r	z	zh	s	sh	gh	f	q	k	g	ng	l	m	n	h	o	u	o	ü	w	ê	ben	y
IPA	o, bir	ε, ee	b	p	t	ɟ	ɟ	ɣ, x	d	r, r	z	ʒ	s	ʃ	ɣ, y	f	q	k	g	ŋ	l	m	n	h	o	u	o	y	w	e, i, i	ben	y

(https://tr.qwe.wiki/wiki/Uyghur_Latin_alphabet)

1960 ve 1970’li yıllarda Uyğurcaya binlerce Çince sözcük sokulmuştur. Örneğin:

Zhongqong Zhongyangning houbu weiyüeni, Xizang Jiacha Nahiyisi Awangart **qongshesi geming weiyüenhuyining zhureni** Yangzhong **qongshe** kadirliiri bilen yeza igilikide **Dazheydin üginixni muzakirilexmekte.**” (Milletler Resimlik Jurnili. 1974-yil 3-san, 5-bet).

Bu cümlede altı çizili sözcüklerin tümü Çince olup, Çince bilmeyen bir Uyğur’un bu cümleyi anlaması mümkün değildir.

1980’li yıllarda sözde özerklik hakları gereği Uyğurlara eğitimde belli haklar tanınmış, okullarda Uyğurca ve Kazakça eğitim verilmiş ise de, 1990’lı yıllara gelindiğinde okullarda Çince eğitim domine edilmeye, 2000’li yıllarda ise “çift dilli eğitim” adı altında tüm okullarda Çince eğitim verilmeye başlamıştır.

Çin Komünist Partisi iktidarı dini afyon olarak kabul etmesi ve ateizm merkezli din politikasından dolayı Doğu Türkistanlı Müslümanlara inanç ve ibadet özgürlüğü tanımamaktadır. Dolayısıyla camiler, din adamları, dinî yayınlar ve dinî faaliyetler her zaman Çin yönetiminin hedefinde olmuştur. Okullarda ateist içerikli ders kitaplarıyla dinsizlik teşvik

edilmekte, öğrencilerin İslami yaşam tarzı ve dini ibadetlerini yerine getirmeleri yasaklanmaktadır. Doğu Türkistan'da bir taraftan camiler yıkılırken, diğer taraftan heybetli ve gösterişli Budist ve Konfüçyus tapınaklarının yapılması çok manidardır.

(Kaynak: <https://www.karar.com/son-dakika-39-ulkeden-cine-ortak-mektup-uygurlari-serbest-birak-1589138>)

1980'li yıllardan itibaren uygulanan planlı doğum ve zorunlu kürtaj politikasıyla Doğu Türkistanlıların doğal nüfus artışı engellenmiştir. 1996 yılında 2,490,000 kadın doğum kontrolü tedbiri kullanmış olup, bunların içinde yüzde 66,22'si ameliyat ve spiral ile gebelikten korunmuştur (1997 Şincang Yılnamisi 1998:878). Uygur Özerk Bölgesi Komünist Partisi sekreteri Wang Lequan'ın 7 Nisan 1996 tarihinde Urumçi'de planlı doğum konusuyla ilgili bir toplantıda yaptığı konuşma planlı doğum politikası uygulamasının acımasızlığını ortaya koymaktadır.

"Dokuzuncu beş yıllık plan döneminde nüfusun genel çoğalma sayısı 1,700,000 civarında tutulmalıdır. Planlı doğum hizmetini her düzeydeki parti ve hükümetlerin birinci başkanları doğrudan yürütmeli, nüfusla iktisadi hizmet ve diğer hizmetlerin ilişkisini doğru, iyi bir şekilde çözmeli, planlı doğum hizmetinde 'tek oyla reddetme' kararı devamlı uygulanmalıdır" (1997 Şincang Yılnamısı 1998: 878).

Çin ekonomi ağı (中国经济网) www.ce.cn'nin 9 Mart 2012 tarihli bir haberine göre, Hoten'de planlı doğum politikası uygulandıktan sonra yaklaşık 300,000 bebek az doğmuştur.

Kendiliğinden ve kendi rızasıyla 1 batın çocuktan vaz geçen çiftçi ailelere 3000 yuan para ödülü verilmiştir. Bu şekilde 4-5 yıl içerisinde 95900 aile ödüllendirilmiştir.

12.10.2020

和田落实计划生育政策 少生将近30万人_中国经济网——国家经济门户

http://intl.ce.cn/specials/zxxx/201203/09/t20120309_23143975.shtml Go APR NOV DEC

2 captures
24 Apr 2013 - 1 Nov 2013

◀ 01 ▶
2012 2013 2014

▼ About this capture

和田落实计划生育政策 少生将近30万人

2012年03月09日 18:11 来源：中国经济网
[推荐朋友]
[打印本稿]
[字号 大 中 小]

中国经济网北京3月9日讯 全国人大代表，新疆维吾尔自治区政协副主席、和田地委副书记、行署专员巨艾提-伊明做客《中经访谈特别节目——2012聚焦两会》时表示，和田按照过去生育的数量和速度来看，实行计划生育以后已经少生了将近30万人口。农民家庭自觉自愿放弃一胎，可以发光荣证、计划生育证和优待证，同时还可以给一次性奖励3000元，从第二年开始给夫妻俩每个人各发放100元的生活补贴，一直发到终生为止。 >>请点击进入访谈专题

自从开展了计划生育政策以来，和田按照过去生育的数量和速度来看，实行计划生育以后已经少生了将近30万人口。巨艾提-伊明指出，刚开始执行计划生育的时候，很多人对国家的计划生育政策还不是太理解，也不是太支持。在前期的时候，超生的情况、偷生的情况、多生的情况还是普遍存在的，后来随着宣传力度的增强，大家也逐渐的接受了计划生育的政策，也认识到少生快富、少生优生好处。

巨艾提-伊明表示，近几年，在新疆的南疆率先开展了计划生育奖励政策，和田也推出了奖励政策。不管城市老百姓，还是农村老百姓，只要放弃一胎的生育指标，就可以发证，发证的同时可以进行奖励。比如一个农民家庭本来可以生育三胎，自觉自愿放弃一胎，可以发光荣证、计划生育证和优待证，同时还可以给予一次性奖励3000元，从第二年开始给夫妻俩每个人各发放100元的生活补贴，一直发到终生为止。

巨艾提-伊明强调，除补贴以外，对于少生的家庭，在招工、招生、参军等方面，都可以实行加分的政策。这种政策已经实行了4、5年，在这4、5年里已经有95900多个家庭领取了三证，并且受到了奖励。占到育龄妇女领证数的29.2%左右，在和田这个地区领证率算比较高的。

精彩图片推荐 (责任编辑：袁志丽)

斯诺登莫斯科生活照曝光

9个月女婴获封洗美皇后

web.archive.org/web/20131101095645/http://intl.ce.cn/specials/zxxx/201203/09/t20120309_23143975.shtml

1/5

(Kaynak:http://web.archive.org/web/20131101095645/http://intl.ce.cn/specials/zxxx/201203/09/t20120309_23143975.shtml).

Doğu Türkistanlıların Çinlilerle evlenmeye zorlanmaları, Uygur kızlarının istihdam bahanesiyle Çin'e götürülmeleri, Çin fabrikalarında köle yerine çalıştırmaları ve Çin'e yerleşmeye mecbur edilmeleri de bir diğer sömürge politikasıdır. Anne babaları toplama kamplarına gönderilince sahipsiz kalan çocuklar Çince öğrenmeye ve Çin kültürünü benimsemeye zorlanmaktadır.

Huangdi (Sarı İmparator), Xi Wangmu (Batı Ana Kraliçesi) ve Sun Wukong (Maymun kral) gibi mitsel kahramanlar hakkındaki mitler yeniden yazılarak (Rippa 2014: 43-64; İnayet 2018: 40-54) bunların heykelleri Doğu Türkistan'ın her yerinde dikilmekte ve bununla bu toprakların ezelden Çinlilere ait olduğu, Türklerin buraya sonradan gelip yerleştiği algısı yaratılmaktadır. Kaşgar başta olmak üzere kadim şehirlerdeki binlerce yıllık geleneksel mimariler yıkılarak yerlerine gökdelenler yapılmaktadır. Bir taraftan her yerde Ban-chao, Zhang-qian gibi Çin tarihî şahıslarının heykelleri dikilirken, diğer taraftan Uygurların mezarları bile yok edilmektedir.

21. yüzyılda yaşadığımız bugünlerde Doğu Türkistan'da Çin yönetimi tarafından kurulan sözde "Mesleki Eğitim Kampları"nda milyonlarca Müslüman Türk insan tasavvurunu aşan akıl almaz zulme tabi tutulmaktadır. Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Komisyonu'nun raporuna göre, Çin yönetimi 1 milyondan fazla Doğu Türkistanlı Müslüman Türkü "Mesleki Eğitim Kampı" adı verilen cezaevlerinde zorla tutmaktadır. Zorla tutulan bu kişiler arasında yüzlerce akademisyen, sanatçı ve eğitimci bulunmaktadır.

Bölgede bunlar yaşanırken Çin yönetimi halkın ve dünya kamuoyunun dikkatini dağıtmak için halk sanatçısı adı altında topladığı gençleri sokaklarda dans ettirip şarkı söyleterek propaganda yapmaktadır. Köylerde ve şehirlerde her gün dans eden insanları görmek mümkündür. Çin yönetimi sahip olduğu tüm medya imkanlarıyla bu propagandayı devam ettirmektedir.

Sonuç olarak Çinliler Doğu Türkistan'ı işgal ettikten sonra, Uygur Türklerini yok etme maksadıyla asimilasyon politikası uygulamışlardır. Bu politika başlangıçta "milliyetlerin birlikteliği", "milliyetlerin kaynaşması" gibi söylemlerle örtük bir şekilde uygulanmış ise de 1990'lı yıllardan itibaren su yüzüne çıkmış, 2017 yılından itibaren soykırıma dönüştürülmüştür. Çin komünist yönetimi Doğu Türkistan'da tam anlamıyla bir sömürge politikası uygulamış, bölgenin kaynaklarını olabildiğince sömürmüştür. Nüfus planlaması adı altında Türklerin

çoğalmasını engellemeye çalışmış, buna karşılık Çin'den milyonlarca Çinli göçmen getirip yerleştirmiştir. Nükleer denemelerden dolayı yüz binlerce Doğu Türkistanlı hayatlarını kaybetmiştir. Yönetime ve Çinlilere yönelik tepki ve eleştirileri terörizme bağlayarak şiddetli bir biçimde cezalandırmıştır. Doğu Türkistan'ın tarihî ve kültürel dokusuna müdahale ederek otokton halkın izini silmeye çalışmıştır. Uygurlar çeşitli siyasal ve sosyal tasarımlarla politik ve ekonomik sistemine dışına itilmiştir. Modernlik bahanesiyle Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerdeki geleneksel mimari yapılar yıkılarak yerlerine gökdelenler dikilmiş ve buralara Çinliler yerleştirilmiştir. Nazı tarzı toplama kampları kurularak milyonlarca Türk zorla kapatılıp normal ve doğal yaşam hakkından mahrum bırakılmıştır. Bütün bunlar Çin'in Doğu Türkistan politikasının bir sömürü politikası olduğunu, Doğu Türkistan'ın yeni tarz bir sömürge olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar:

1997 Şincang Yılnamisi. Şincang Helk Neşriyatı. Ürümqi, 1998.

[2010 年兵团第六次全国人口普查暨兵团人口统计调查主要数据公报](#) 《兵团日报》

, 2011 年 12 月 29 日 (29.12.2011 tarihli Bingtuan Gazatesi)

Adıbelli, Barış (2008). Doğu Türkistan. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Cuyi Wei (1993). "An Historical Survey of Modern Uighur Writing Since the 1950s in Xinjiang, China". Central Asiatic Journal, Vol. 37. No. 3/4 (1993), pp. 249-322)

Çin Merkezi Hükümetinin Resmi sitesi:
<http://uyghur.people.com.cn/156325/15563726.html>

Çin Nüfus Araştırma sitesi. <http://www.renkou.org.cn/china/xinjiang/2014/2186.html>

Hayit, Baymirza (2004). Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihii Ankara: Türk Tarih Kurumu.

http://www.uygnr.com/xwzx/zdxw/201210/t20121017_395503.html

İHH Raporu: <http://www.ihh.org.tr/tr/main/publications/rapor/4/dogu-turkistan-ozet-raporu/93>

İnayet, Alimcan (2018). Mitostateji Üzerine, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2018/12, s. 40-54.

Jun Takada (2009). Chinese Nuclear Tests / Xitayning Yadro Sinaqliri. Tokyo: IRYOKAGAKUSHA / Tebiy Pen Neshriyati.

Kalan, Ekrem (2008). Cunar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kang Xiaolan 康小兰 (2014). 新疆生产建设兵团的历史与发展. 中华人民共和国国务院新闻办公室. 2014-10-05 [2014-10-12] (中文) .

Millward, James A. – Nabijan Tursun (2004): “Political History and Strategies of Control, 1884-1978”. Xinjiang: China's Muslim Boderland. Ed. by S. Frederick Starr. New York: M.E. Sharpe, 2004. P. 63 - 98

Millward, James A. (2007). EURASIAN CROSSROAD A History of Xinjiang. New York: Columbia University Press.

National Bureau of Statistics of China tarafından Altıncısı düzenlenen nüfus sayımı sonuçları: http://www.stats.gov.cn/tjsj/tjgb/rkpcgb/qgrkpcgb/201104/t20110428_30327.html

Rippa, Alessandro (2014). “Re-Writing Mythology in Xinjiang: The Case of the Queen Mother of the West, King Mu and the Kunlun”. The China Journal. The Australian National University, The University of Chicago Press Journals, Volume: 71. pp.43-64.

Saray, Mehmet (2015). Doğu Türkistan Türkleri Tarihi. İstanbul: Aygan Yayıncılık.

Stanley W. Toops. “The Demography of Xinjiang”. Starr, S. Frederick, editor. **XINJIANG China's Muslim Borderland**. ISBN: 0-7656-1317-4. M.E. Sharpe Armonk, New York London, England. 2004.

Tuna, Amine (2012). Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık. İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı.

Wu Qine / 吳啟訥 (2006). 新疆:民族認同、國際競爭與中國革命 1944 - 1962, 國立臺灣大學歷史學研究所博士論文, 學號: D86123006, 中華民國九十五年七月.

Zari, Muhtar (2013). “Xinjiang'daki Yeraltı Zenginlikler ve Onların Özellikleri”. Xinjiang Üniversitesi Akademik Dergisi (Sayısal Bilimler), 2013-03, Urumçi. S.14

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çin resmi tarih yazıcılarının tarih ilmini tarihi ve bilimsel gerçeklikleri araştırmak için değil, territoryal ve ulusal bütünlüğü korumak için bir araç olarak kullandıkları, ideo-politik olarak tasarladıkları “tarihsel doğrular”la hedef kitleyi zihinsel ve psikolojik açıdan çökertmeye, itaatkar ve sadık vatandaş olarak ehliileştirmeye, nihai olarak asimile etmeye çalıştıkları bugün daha iyi anlaşılmaktadır.

Herkesçe çok iyi bilindiği üzere, Çin’in doğal sınırı Çin seddidir. Tarihte Çinliler ile diğer milletler arasındaki resmi sınırı bu set oluşturmuştur. 20. yüzyılın başlarına kadarki Çin yıllıklarında ve resmi belgelerinde Doğu Türkistan ile Çin arasında bir sınır olarak kabul edilen Yü-men guan 玉门关 (Yeşim Kapısı) Çin’ seddinin en batı kısmında yer almaktadır. Ancak Çin savunmacı genişleme, genişlemeci savunma ve saldırgan genişleme yöntemleriyle sınırlarını doğal sınırlarının dışına taşımışlardır.

Çin Doğu Türkistan’ın “Çin toprağı” ve "ezelden beri Çin’in ayrılmaz bir parçası” olduğunu ve bu topraklarda egemenlik hakkı olduğunu iddia etse de, tarihi ve bilimsel gerçekler ve Çin’in bölgeye yönelik siyasi, iktisadi ve kültürel politikaları ve uygulamaları Doğu Türkistan’ın ezelden Çin toprağı olmadığını, 1884 yılında Mançu-Qing imparatorluğu, 1949 yılında ise Çin komünistleri tarafından işgal edilmiş yeni sömürge olduğunu ortaya koymaktadır.

Çin otoriteleri Doğu Türkistan’ı işgal ettikten sonra, bölgede sömürge politikaları uygulamışlardır:

1) Çeşitli siyasal ve sosyal tasarımlarla Uygur Türklerini politik ve ekonomik sistemin dışına itmişlerdir. 2) İdeo-politik amaçlarla kurgulanan Çin tarih teziyle Uygur tarihi ve medeniyeti çarpıtmışlardır. 3) Totaliter rejimin tüm mekanizma ve imkanlarını kullanarak Doğu Türkistan’a Çinli göçmen yerleştirmiş ve bölgenin demografik yapısını ağır derecede bozmuşlardır. 4) Doğu Türkistan’ın yer altı ve yer üstü zenginliklerini sömürmüşlerdir. 5) Nükleer denemelerle yüzbinlerce Doğu Türkistanlıyı katletmişlerdir. 6) Dil ve din başta olmak üzere milli kültüre müdahale ederek Uygurların milli kimliğini yok etmek istemişlerdir. 7) Doğu Türkistan’da milyonlarca Uygur Türkü’ünü sözde “mesleki eğitim merkezleri” dedikleri toplama kamplarında zorla tutmuş, özgürlüğünden ve normal yaşam koşullarından mahrum bırakmışlardır. 8) Planlı doğum politikasıyla Uygur kadınlarını kısırlaştırmış, mecburi kürtajla yüz binlerce bebeği katletmişlerdir. 9) Uygur kızlarını Çinli erkeklerle evlenmeye zorlayarak antropolojik bütünlüşmeyi gerçekleştirmeye çalışmışlardır. 10) Otorite ya da Çinlilere

gösterilen en ufak reaksiyonel eylemleri terörizm ya da etno milliyetçi bölücülükle itham ederek şiddetle cezalandırmışlardır. 11) Keyfi tutuklama, yargısız infaz ve idamlarla Uygur Türklerini Çin organ ticaretinin tedarik zinciri haline getirmişlerdir. 12) Uygurlara karşı etnomerkezci saldırgan Çin milliyetçiliğini teşvik etmişlerdir.

Bu gerçekler gösteriyor ki, Çin yönetiminin Doğu Türkistan'da uyguladığı politika tamamen asimilasyon ve sömürge politikasıdır. Hiçbir devlet kendi ülkesindeki bir halka bu tür politikaları uygulamaz. Dolayısıyla Doğu Türkistan Çin toprağı değildir, Çin tarafından işgal edilmiş yeni sömürge'dir.

Tavsiye ve Öneriler:

A. Birleşmiş Milletlere ve uluslar arası örgütlere yönelik olarak;

1. Uluslar arası ve devletlerarası hukuk mekanizmasını devreye sokarak Doğu Türkistan'ın Çin tarafından işgal edilmiş yeni tip bir sömürge olduğunun kabul ve tescil edilmesi ve bu yöndeki çaba ve sürecin desteklenmesi,
2. Uluslar arası toplumlarda milletler hukukunun korunması, adaletten yana tavır alınması, evrensel değerlere, temel insan haklarına, özgürlüklere, demokratik kazanımlarına, zayıf ve mazlum milletlere sahip çıkılması yönünde bilinç ve hassasiyetin oluşturulması,
3. Doğu Türkistanlıların yaşam haklarının, maddi ve manevi varlığının, millet olarak mevcudiyetinin uluslar arası hukukla güvence altına alınması,
4. Çin yönetimine Doğu Türkistanlılara yönelik uyguladığı asimilasyon ve soykırım politikasına derhal son vermesi hususunda uyarıda bulunması,
5. Çin yönetiminin işlediği insanlık ve soykırım suçu dolayısıyla kınanması,
6. Doğu Türkistan'da bugüne kadar işlenen insanlık suçlarında sorumlu olan yetkililerin uluslar arası mahkemelerce yargılanması,

B. Devlet ve hükümetlere yönelik olarak;

1. Çin ile olan politik, diplomatik, askeri ve ekonomik ilişkilerde Doğu Türkistanlıların hak ve hukuklarının da gözetilmesi,
2. Diasporadaki Doğu Türkistanlılara mülteci, vatandaşlık ve ikamet ile ilgili hukuki işlemlerde kolaylık sağlanması,
3. Diasporadaki Doğu Türkistanlıların bir araya gelmeleri, kültürünü yaşatmaları, varlığını sürdürmeleri hususunda gerekli sosyal ortamın yaratılması,
4. Diasporadaki Doğu Türkistanlıların Çin rejiminin tehdidi ve tacizinden korunması,

5. Doğu Türkistanlıların demokratik haklar çerçevesindeki barışçıl özgürlük mücadelesine destek verilmesi önerilir.

KAYNAKLAR

- 1997 *Şincang Yılnamisi*. Şincang Helk Neşriyati. Ürümçi, 1998.
- Adeeb Kh. *The Making of Uzbekistan*. Ithaca: The Cornell University Press, 2015. – 402 p.
- Adıbelli, Barış (2008). *Doğu Türkistan*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Almas T. *Uyghurlar* [The Uyghurs]. Vol. I. Almaty, 1992. – 224 p.
- Baratova G., Iskhakov G., Masanov N. K voprodu ob istoriko-kulturnom razvitii Vostochnogo Turkestana (IX-XII vv.). *Nauchno-analiticheskiy obzor*. [To the issue of historical and cultural development of Eastern Turkestan. Scientific-analytical survey]. Alma-Ata: Nauka KazSSR, 1986. P. 3-24.
- Barthold V.V. Istoriya turetsko-mongolskikh narodov [History of Turkic-Mongol peoples]. *Sochineniya*. Moskva: Nauka, 1968. P. 195-229.
- Baytur, Enver - Heyrinisa Sıdık (1991). **Şincangdiki Milletlarning Tarihi**. Beyjing: Milletler Neşriyatı.
- Bernshtam A.N. *Uyghur halqining qedimqi ve ottura esir tarihi qissiliri* [History of Uyghurs of Ancient and Medieval Ages]. Almuta: Qazaq eli, 1951. – 279 p.
- Bernshtam A.N. Problemi istorii Vostochnogo Turkestana [Problems of Ancient History of Eas Turkestan], *Vestnik Drevnei istoryy* (Herald of Ancient History). #2. 1947. P. 52-71.
- Bi Zongzheng 薛宗正 (2005). *中亚内陆大唐帝国*. 乌鲁木齐: 新疆人民出版社.
- Bovington G. 'Contested Histories', *Xinjiang: China's Muslim Boderland*. Ed. by S. Frederick Starr. New York: M.E. Sharpe, 2004. P. 353-374.
- Brophy D. *Uyghur Nation: reform and revolution on the Russia-China Frontier*. Harvard University Press, 2016. - 368 p.
- Bugra, Memtimin. *Sherqi Turkistan tarihi* [History of Eastern Turkistan]. Srinagar: Bruka Parlis Basmakhanesi, 1940. – 661 p.
- Cheboksarov N.N. *Etnicheskaya antropologiya Kitaya* (rasovaya morfologiya sovremennogo naseleniya) [Ethnic anthropology of China (racial morphology of modern population)]. Moskva: Nauka, 1982. – 302 p.

Wei Cuyi (1993). "An Historical Survey of Modern Uighur Writing Since the 1950s in Xinjiang, China". *Central Asiatic Journal*. Vol. 37. No. 3/4 (1993), pp. 249-322)

Çakan, Varis (2012). "The Uyghur Issue and its Significance in the Context of the Geopolitics in Central Asia". Reprinted from *LİCCOSEC* vol. 20. ANNUAL Report (2011) March.

Drompp M. *Tang China and the collapse of the Uighur Empire*. Brill: Leiden-Boston, 2005. – 366 p.

Ecsedy H. A Contribution to the History of Karluks in the T'ang period // *Acta Orientalia Hungaricae*. T. XXXIV. 1980. P. 23-37.

Feng Jiasheng 冯家昇, Cheng Suluo 程溯洛, Mu Guangwen 穆广文: 维吾尔族史料简编 [Brief compilation of the on Historical Materials on Uyghurs] 上册. Vol. I. 北京: 人民出版社, 1981.

Fida, Giray (2011). "Ming Tarih Kayıtlarına Göre 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu-Ming Çin'i İlişkileri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 30.

Forbes, Andrew (1991). *Doğu Türkistan Harb Beyleri*. Çeviren: Enver Can. İstanbul: Bayrak Yayıncılık-Matbaacılık Sa. ve Tic. Ltd.Şti.

Gabain A. von. *Das Leben im uighurischen Königreich von Qoço (850-1250)*. Wiesbaden: Otto Harrossowitz, 1973. – 251 p.

Goncharov S.N. *Kitayskaya srednevekovaya diplomatiya: otnosheniya mexdu imperiyami Jin i Sun 1127-1142* [Chinese medieval diplomacy: relations between Jin and Sung]. Moskva: Nauka, 1986. – 168 p.

Haneda Akira. Introduction // *Acta Asiatica*. Bulletin of the Institute of Eastern culture. The Toho gakkai. Tokyo, 1978. P. 1-21.

Hayit, Baymirza (2004). *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Isiyev D. *Uyghur tarikhi* [Uyghur history]. Almuta, 1995. – 172 p.

Istoria Kirgizskoi SSR [History of the Kyrgyz SSR]. T.1. Frunze: Kyrgyzstan, 1984. – 798 p.

İnayet, Alimcan (2018). "Mitostateji Üzerine". *Uluslararası Uyğur Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 2018/12, s. 40-54.

Jin Binghao 金炳镐 (2006). *民族纲领政策文献选编* (从一九二一年七月到二〇〇五年五月). (第一编). 北京: 中央民族大学出版社.

Jun Takada (2009). *Chinese Nuclear Tests / Xitayning Yadro Sinaqliri*. Tokyo: IRYOKAGAKUSHA / Tebiy Pen Neshriyati.

Kabirov M.N. *Ocherki istorii uygurov Sovetskogo Kazakhstana*. Alma-Ata: Nauka KazSSR, 1975. – 283 p.

Kaidarov A. *Razvitiye sovremennogo uygurskogo literaturnogo yazyka* [Development of modern Uyghur language]. Vol. I. Alma-Ata: Nauka Kaz SSR, 1969. – 359 p.

Kalan, Ekrem (2008). *Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kamalov A. *Drevniye uygury. VIII-IX vv.* [Ancient Uyghurs. VIII-IX cc.]. Almaty: Nash mir, 2001. – 216 p.

Kamalov A. The Uyghurs as a part of Central Asian Commonality, *Situating the Uyghurs between China and Central Asia*. Ed. by I. Beller-Hann, C. Cesaro, R. Harris, J.S. Finley. Ashgate, 2007. P. 31-48.

Kamalov A. 'Birth of Uyghur National History in Semirech'ye', *Oriente Moderno*. Vol. 96, issue 1. 2016. P. 181–196.

Kamalov A. *Tyurki i irantsi v Tanskoi imperii* [Turks and Iranians in the Tang Empire]. Almaty: Mir, 2017. – 384 p.

Kang Xiaolan 康小兰 (2014). *新疆生产建设兵团的历史与发展*. 中华人民共和国国务院办公厅新闻办公室. 2014-10-05 [2014-10-12] (中文).

Kitapçı, Zekeriya (2009). *Orta Asya'da İslamiyet'in Yayılışı ve Türkler*. Konya: Yedi Kubbe Yayınları.

Koshghari Mahmud. *Divonu lughotit Turk*. T. 2. Toshkent: Uzbekiston SSR fanlar akademiyasi nashriyoti, 1963 - 463 p.

Kürşat, Yıldırım (2015). "İlk Çin Yıllıklarında Geçen Doğu Türkistan Tarihine Dair Bazı Hususi Terimler". *II. Eurasscience Journals / Avrasya Terim Dergisi*, Sayı. 3(1).

Lin Gan 林幹 (1987). *突厥与回纥历史论文选集 (1919 - 1981)* 下. 北京: 中华书局.

Litvinski B.A. 'Istoricheskiye sud'bi Vostochnogo Turkestana i Sredney Azii' [Historical destinies of East Turekstan and Middle Asia], *Vostochni Turkestan i Srednyaya Aziya [East Turkestan and Middle Asia]*. Moskva: Nauka, 1984. P. 4-28.

Liu Zixiao (1987). *Uygur Tarihi*. Cilt: 1, Beyjing: Milletler Neşriyatı.

Malov S.E. *Pamiatniki drevnetyurkskoi pismennosti*. Moskva-Leningrad: Isd-vo Akademii nauk SSSR, 1951. – 451 p.

Martinov A.S. O razlichnikh podkhodakh k problem vzaimootnosheniy imperatorskogo Kitaya s vneshnim mirom, Obshestvo i gosudarstvo v Kitaye. *Materiali XII nauchnoi konferentsii*. Moskva: Nauka, 1981. P. 3-12.

Millward, James A. – Nabijan Tursun (2004): “Political History and Strategies of Control, 1884-1978”. *Xinjiang: China's Muslim Boderland*. Ed. by S. Frederick Starr. New York: M.E. Sharpe, 2004. P. 63 - 98

Millward, James A. (2007). *EURASIAN CROSSROAD A History of Xinjiang*. New York: Columbia University Press.

Özönder, Cihat (1995). “Doğu Türkistan’ın Resmi Çin Sömürgesi Haline Gelişi”. *21.Yüzyıla Girerken Doğu Türkistan Sempozyumu*. Ankara.

Pinks E. *Die Uiguren von Kan-chou in der frühen Sung Zeit (960-1028)*. Wiesbaden: Otto Harrosowitz, 1968. – 226 p.

Rippa, Alessandro (2014). “Re-Writing Mythology in Xinjiang: The Case of the Queen Mother of the West, King Mu and the Kunlun”. *The China Journal*. The Australian National University, The University of Chicago Press Journals, Volume: 71. pp.43-64.

Sang Rong (1998). "Memlikitimizdeki Uyğur Tarihi ve Medeniyitige Dair Tetkikatnıng Omumiy Ehvali". *Zhongguo Uyğur Tarihi ve Medeniyiti Tetkikatı (Mecmue) 1*. Ürümçi: Şincang Helk Neşriyatı.

Saray, Mehmet (2015). *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*. İstanbul: Aygan Yayıncılık.

Stanley W. Toops. "The Demography of Xinjiang". Starr, S. Frederick, editor. *XINJIANG China's Muslim Borderland*. ISBN: 0-7656-1317-4. M.E. Sharpe Armonk, New York London, England. 2004.

Syrovezhkin K.L. *Mify i realnost' etnicheskogo separatizma v Kitaye i bezopasnost Tsentralnoi Azii* [Mith and reality of ethnic separatism in China and security of Central Asia]. Almaty: Daik-Press, 2003. – 736 p.

Tikhonov D.I. *Khoziyastvo i obshestvenniy stroi Uyghurskogo gosudarstva X-XIV vv.* Moskva: Nauka, 1966. – 291 p.

Tuna, Amine (2012). *Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık*. İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı.

Tursun N. *Voprosy etnogeneza uygurov v kitayskoi istoriografii* [Issues of Uyghur ethnogenesis in Chinese historiography]. Moskva, 1977. – 80 p.

Tursun N. *Voprosi politicheskoi istorii uygurov v kitaiskoi istriografii* [Issues of political history of Uyghurs in Chinese historiography]. Moskva, 1998. – 170 p.

Vostochniy Turkestan v drevnosti i rannem srednevekov'ye. Ocherki istorii [Eastern Turkistan in ancient and medieval times. Historical essays]. Moskva: Nauka, 1988. – 452 p.

Vostochniy Turkestan v drevnosti i rannem srednevekov'ye. Etnos. Yazik. Religii [Eastern Turkistan in ancient and medieval times. Ethnicity. Language. Religions]. Moskva: Nauka, 1992. – 687 p.

Vostochniy Turkestan v drevnosti i rannem srednevekov'ye. Khoziastvo, materialnaya kultura [Eastern Turkistan in ancient and medieval times. Economy, material culture]. Moskva: Nauka, 1995. – 523 p.

Vostochniy Turkestan v drevnosti i rannem srednevekov'ye. Architectura. Iskusstvo. Kostyum [Eastern Turkistan in ancient and medieval times. Architecture. Arts. Costume]. Moskva: Nauka, 2000. – 584 p.

Wei Liantao 魏良弢. *喀喇汗王朝史稿* [History of the Karakhan Dynasty]. 乌鲁木齐: 新疆人民出版社, 1986. – 249 页 (pages).

Wu Qina 吳啟訥 (2006). 新疆: 民族認同、國際競爭與中國革命 1944 - 1962. 國立臺灣大學歷史學研究所博士論文, 學號: D86123006, 中華民國九十五年七月.

Yakubovskiy A.Yu. “Arabskiye i persidskiye istochniki ob uygurskoim Turfanskom knyazhestve v IX-X vekah”, *Trudi otdela istorii, kulturi i iskusstva Vostoka*. T. IV. Leningrad, 1947. P. 423-443.

Yang Shengmin (1998). *Kadimki Uygurlar*. (Uygurca Tercümesi). Ürümçi: Şincang Helk Neşriyati.

Yazıcı, Nesimi (2007). *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Yudin V.P. *Tsentrlnaya Aziya v XIV-XVIII vekakh glazami vostokoveda* [Central Asia of the XIV-XVIII cc. through the eyes of Orientalist]. Almaty: Daik-Press, 2001. – 384 p.

Zari, Muhtar (2013). “Xinjiang’daki Yeraltı Zenginlikler ve Onların Özellikleri”. *Xinjiang Üniversitesi Akademik Dergisi (Sayısal Bilimler)*, 2013-03, Urumçi. S.14

班固、汉书、西域传 下、中华书局、北京、1974、第 3871-3898 页

İnternet Kaynakları:

<https://baike.baidu.com/item/%E8%A5%BF%E5%9F%9F%E9%83%BD%E6%8A%A4%E5%BA%9C> (Erişim: 08.10.2020)

<http://uyghur.people.com.cn/156325/15563726.html>

<http://www.renkou.org.cn/china/xinjiang/2014/2186.html>

http://www.uygnr.com/xwzx/zdxw/201210/t20121017_395503.html

<http://www.ihh.org.tr/tr/main/publications/rapor/4/dogu-turkistan-ozet-raporu/93>

http://www.stats.gov.cn/tjsj/tjgb/rkpcgb/qgrkpcgb/201104/t20110428_30327.html

İşgal Edilmiş Ülke DOĞU TÜRKİSTAN

Uyur Akademisi

Dünya Uyur Kurultayı